

3180

H

2

4

1583
2

8280

H 2

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

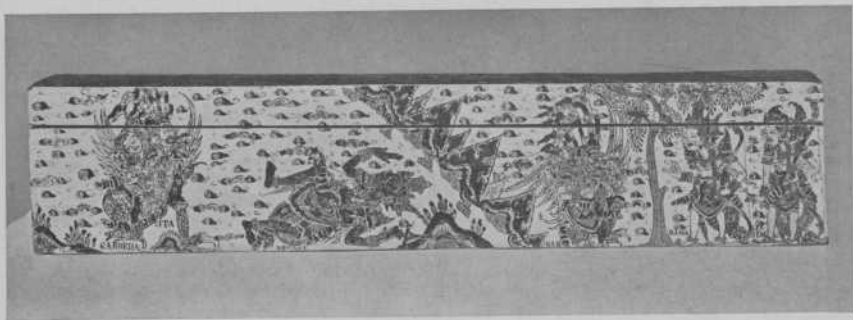

0464 5419

V. 2.41
KONINKLIJKE VEREENIGING KOLONIAAL INSTITUUT

GIDS
IN HET VOLKENKUNDIG MUSEUM
II. BALI EN LOMBOK

Beschildeerde houten doos voor lontarboeken

15 FEB. 1928

KONINKLIJKE VEREENIGING
KOLONIAAL INSTITUUT

GIDS
IN HET VOLKENKUNDIG MUSEUM

II. BALI EN LOMBOK
DOOR
B. M. GOSLINGS, CONSERVATOR

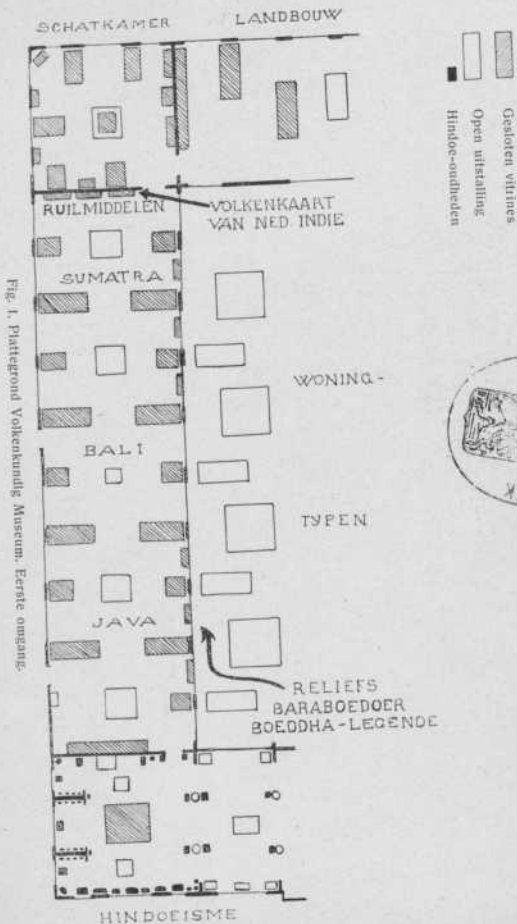
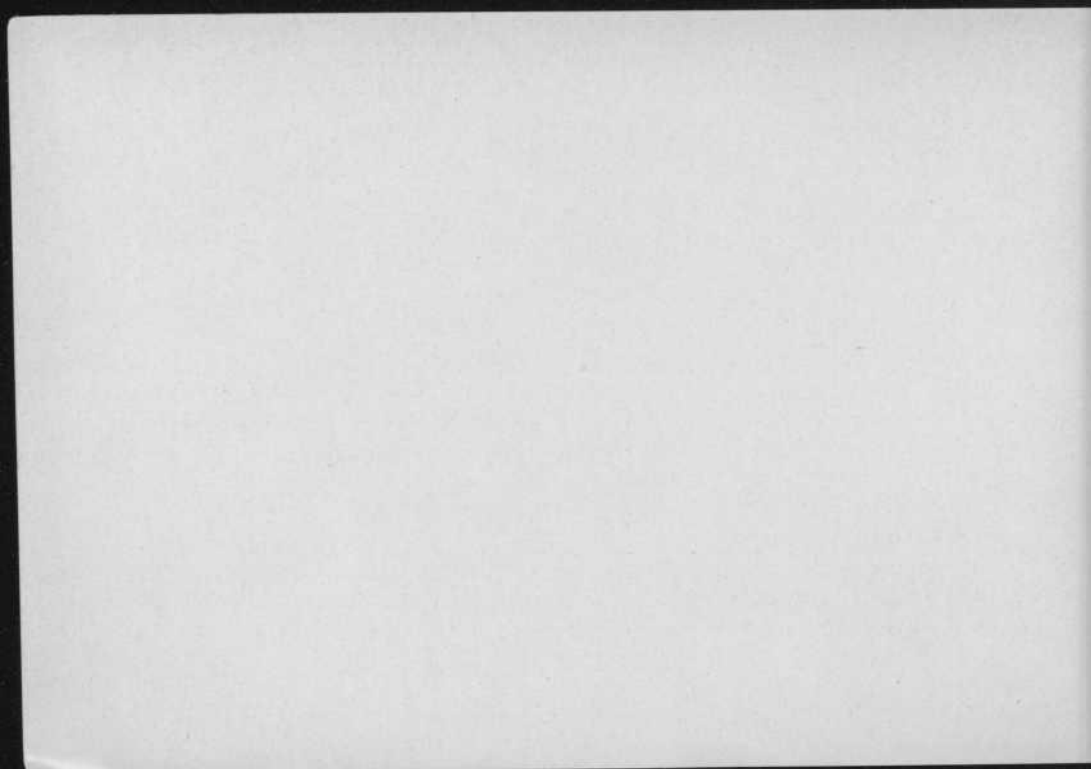

Fig. 1. Plattegrond Volkenkundig Museum. Eerste omgang.

INHOUD.

<i>Inleiding</i>	<i>Blz.</i>	<i>5</i>
<i>Geschiedenis der Batiscbe kultuur</i>	<i>„</i>	<i>7</i>
<i>Overzicht der Geschiedenis</i>	<i>„</i>	<i>19</i>
<i>Het wezen der Batiscbe kultuur</i>	<i>„</i>	<i>22</i>
<i>Volksaard</i>	<i>„</i>	<i>25</i>
<i>Gemeenschapsleven</i>	<i>„</i>	<i>26</i>
<i>Kastenselsel</i>	<i>„</i>	<i>26</i>
<i>Priesters</i>	<i>„</i>	<i>29</i>
<i>Godsdienst</i>	<i>„</i>	<i>30</i>
<i>Geen beeldenverering</i>	<i>„</i>	<i>36</i>
<i>Tempels</i>	<i>„</i>	<i>37</i>
<i>Het wezen der Batiscbe kunst</i>	<i>„</i>	<i>41</i>
<i>Beschrïjving inhoud kasten</i>	<i>„</i>	<i>46</i>
<i>Kast 16</i>	<i>„</i>	<i>47</i>
<i>Kast 17</i>	<i>„</i>	<i>54</i>
<i>Kast 20</i>	<i>„</i>	<i>60</i>
<i>Kast 18</i>	<i>„</i>	<i>69</i>
<i>Kast 19</i>	<i>„</i>	<i>74</i>
<i>Vitrine Batiscbe godenwereld</i>	<i>„</i>	<i>84.</i>

BALI EN LOMBOK

Onmiddellijk op de Afdeeling Java volgt in het Museum die van Bali en Lombok, de eilanden ten Oosten van Java, waarvan Bali met het kleine eiland Penida ten Zuid-Oosten ervan 5810 en Lombok 4669 K.M.² groot is, Bali daarbij een oppervlakte beslaande als die van Noord- en Zuid-Holland tezamen, Lombok als die van Noord-Brabant.

Beide rijk door de natuur gezegende eilanden, die wegens hun bergachtige gesteldheid begiftigd zijn met een klimaat frisscher dan in het algemeen op Java, zijn bewoond door een nijver, flink en levenskrachtig volk. De bevolking van Bali en Penida bijeen is tegenwoordig in ronde getallen te schatten op 950.000, die van Lombok op 620.000 zielen, hetgeen dus een dichtheidsgetal vertegenwoordigt van 164 en 133 tegenover dat in Nederland van 211 en op Java van 266 per K.M.².

Groote onderlinge verschillen doen zich daarbij echter voor; zoo zijn de

vruchtbare en bovenal waterrijke vlakten van Zuid-Bali, waar het Balische leven zich ook op zijn mooist en krachtigst uit, zeer dicht bevolkt, het sterkst in de onderafdeelingen Gijanmar en Badoeng met een dichtheid van 380 en 330 tegen bijv. slechts 100 zielen in de waterarme, zeer veel grootere onderafdeeling Boelèlèng aan de Noordkust van het eiland.

Vormt, afgezien van enkele vreemde elementen, meest aan de kusten wonende Boegineezen, Javanen en Chineezers, de bevolking van Bali voor het overgrootste deel een eenheid van wat men Hindoe-Baliërs kan noemen, zoo wordt Lombok voor het grootste deel bewoond door de inheemsche, Mohamedaansche Sasaks tegenover slechts een 30.000 Baliërs, meest wonende in het Westen der laagvlakte van het midden, nazaten der Hindoe-Baliërs uit het aan Straat Lombok gelegen Karang-Asem, die vanaf het begin der 18^e eeuw de bestuursmacht op het eiland aan zich getrokken en zoo tevens hun beschaving daarheen overgebracht hebben

Waar in het volgende overzicht nu sprake is van de Baliërs en hun kultuur, heeft dit in het bijzonder betrekking op de huidige bewoners van het eiland Bali, maar is hetgeen daarover handelt dan in hoofdzaak mede toepasselijk op het Balische bestanddeel der bevolking van Lombok.

Geschiedenis
der Balische
kultuur.

Naar men tegenwoordig op grond van allerlei gegevens aanneemt, moeten de Hindoe's, meest kustbewoners van Zuidoostelijk Vóór-Indië en die reeds bij hun tochten als zeevaarders en handelaars naar Java ook Bali, b.v. voor het innemen van leeftocht, wel aangedaan zullen hebben, hier en daar op dit eiland, evenals op Java, reeds in vroege eeuwen onzer jaartelling tot vreedzame vestiging zijn overgegaan met het gevolg, dat toen al *rechtstreeks* van hen beschavende invloeden op de bevolking van Bali zijn uitgegaan.

In latere tijden, toen het op Java reeds tot een meer algemeene verbreiding der Hindoe-godsdiensten en de stichting van Hindoe-Javaansche rijken was gekomen, hebben deze hun machtssfeer ook tot Bali uitgestrekt en heeft de hier sedert op hooger peil geraakte kultuur in steeds sterkere mate Hindoe-*Javaansche* beschavings-elementen in zich opgenomen. Van een groot aantal nog slechts voor een deel min of meer ontcijferde, op koperen platen gegrifte oorkonden, giftbrieven van vorsten, edicten enz., die in de laatste jaren op Bali aan het licht zijn gekomen, gedateerd van 896—1398 A. D., zijn zoo o. a. die, welke loopen tot 983, nog in de eigen landstaal, oud-*Balineesch*, gesteld, de overige daarentegen, te beginnen met het jaar 989,

in Oud-Javaansch*). Volgens de laatste onderzoekingen van Dr. W. F. STUTTERHEIM aan aldaar aangetroffen oudheden is de streek bij Pèdjèng en Bedahoeloe in Gijanmar al vroeg reeds een zeer belangrijk kultuurcentrum geweest, waar naast of afwisselend met het Boeddhisme het Çiwaisme heerschte en waar zich vermoedelijk reeds in de 8ste of 9de eeuw onzer jaartelling de een of andere Boeddhistische bedevaartplaats heeft bevonden**).

Vast staat, dat reeds in de 10de eeuw Bali min of meer een vazalstaat was van het rijk Daha in het Kediri'sche, Oost-Java, terwijl in de beroemde Nagarakretagama, een der belangrijkste Javaansche geschiedbronnen, sprake is van een tuchtigings-expeditie, in 1284 ondernomen van uit het op Daha gevolgde rijk Toemapel in het Singasarische, naar Bali, welks „vorst” daarbij gevangen genomen en naar Java weggevoerd werd, en van een veroveringstocht daarheen in 1343 onder den vermaarden Gadjah Mada, rijksbestierder van het roemruchtige, op Toemapel gevolgde rijk van Madjapahit, waarbij de toenmalige vorst van Bali sneuvelde en na afloop waarvan

*) Zie C. LEKKERKERKER: „De Kastenmaatschappij in Britsch-Indië en op Bali”, Overdruk uit: „Mensch en Maatschappij”, 2en jaarg. 1926, blz. 58.

**) TH. VAN ERP: „De nieuwste archaeologische vondsten op Bali”, Verslag der Ethnologenbijeenkomst te Amsterdam 1927, opgenomen in „Mensch en Maatschappij” 1927, blz. 173.

Fig. 2. Overzicht der Bali-afdeeling, rechtsche gedeelte.

Javaansche grooten gezonden werden om op Bali het dorpswezen, het grondbezit en het belastingstelsel te organiseeren geheel in den eigen trant van Madjapahit.

„Daarmede waren de zuilen van het Hindoe-bestuurswezen op Bali opgericht; de macht van de Javaansche Hindoe-kultuur was er voorgoed gevestigd en dus een belangrijke schrede gedaan op den weg naar hogere beschaving van de Balische menschen van weleer”. (J. C. VAN EERDE: „Gids Tentoonstelling Oud-Javaansch en hedendaagsch Balisch Hindoeïsme”. Amsterdam 1915).

In 1359 kwamen ook Balische grooten den koning Hajam Woeroek van Madjapahit op diens rondreis door zijn rijk hulde bewijzen en het heet dan in de Nagarakretagama, dat toentertijd „Bali in allen deele gelijk was aan Javaland”, een regelmatig bestuurd land, welks bevolking zich voornamelijk met den sawahbouw bezig hield en een gemeenschap vormde, waarin evenals op Java ook het kastenstelsel gehuldigd werd, terwijl het Çiwaïsme er de voornaamste godsdienst uitmaakte, al was ook de Boeddhistische zending er geheel vrijgelaten.

De invloed, die zoo eenige eeuwen lang door Java op Bali is uitgeoefend, nam echter steeds meer in beteekenis af, toen reeds in de 14de eeuw de macht van Madjapahit, die zich over een groot deel van den Archipel had uitgebreid, begon

te tanen als gevolg van het steeds meer voortdringen, ook op Java, der nieuwe leer van den Islam. Omstreeks 1400 was Bali een niet meer aan Madjapahit onderworpen, geheel zelfstandig rijk (LEKKERKERKER a.v.), dat sedert ook niet meer onder de oppermacht van latere vorsten op Java gekomen is, zoodat het van dien tijd af geheel zichzelf kon zijn. Ruim een eeuw lang heeft Madjapahit toen nog den strijd om het bestaan kunnen volhouden, tot het in het begin der 16de eeuw geheel te niet ging.

Gedurende ruim *twee en een halve eeuw* heeft echter daarna in het Oostelijkste deel van Java nog het Hindoe-Javaansche rijk Balambangan bestaan, dat zich tijdens den ondergang van Madjapahit ongeveer zal hebben uitgestrekt over het gebied der residentie Besoekei en het Loemadjangsche in Zuid-Pasoeroean, welk rijk gedurende het grootste deel der 16^e eeuw door de vorsten der Mohamedaansche rijken op Java nog vrijwel ongemoeid schijnt te zijn gelaten en dat tijdens de eerste komst der Portugeezen aldaar dan ook in bloei verkeerde en in *nauwe economische en kultureele* betrekking stond tot Bali*).

Bij de eerste komst der Hollanders onder CORNELIS DE HOUTMAN in 1597 voor

*) C. LEKKERKERKER: „Balambangan“, De Ind. Gids 1923, Deel II, blz. 1034 en 1035.

Fig. 3. Priesterbeelden; aan linkerhand pedanda Ciwa, aan rechter-
pedanda Boeddha. Zie blz. 48 en 49.

de hoofdplaats van Balambangan werd deze echter belegerd door den Mohamedaanschen stadhouder van Pasoeroean, een vazalgebied van het Midden-Javaansche rijk Mataram, waarbij de vorst van Balambangan gesteund werd door hulptroepen van Bali.

Bij het bezoek der schepen ook aan Bali bleek dit toen nog één rijk te zijn, welks vorst zijn zetel had te Gèlgèl in Kloengkoeng in het Z.O. van het eiland.

De hier genoemde gebeurtenissen in Balambangan nu deden omstreeks 1600 den vorst van Bali leenheer worden over dat rijk, waarop van de zijde van Mataram herhaaldelijk tochten derwaarts werden ondernomen om het oppergezag aan Bali te ontrukken, pogingen, die geruimen tijd lang verijddeld konden worden, al gelukte het in 1639 om aanvankelijk geheel Oost-Java te veroveren. Evenals dit ook reeds in 1636 was geschied, werd toen een inval in Bali beproefd; de ingevallen troepen werden echter onmiddellijk teruggedreven en het leger van Mataram daarop weer uit Balambangan verjaagd.

Sedert golfde de strijd hier voortdurend heen en weer, tot de dood van den vorst van Bali in 1651 leidde tot een successieoorlog op dit eiland en een uiteenvallen van het rijk, doordat de stadhouders van Karang Asem, Mengoeï en Boelèlèng zich feitelijk onafhankelijk maakten van het oppergezag. Als een gevolg der verzwakking

hierdoor van Bali's macht kon toen Mataram gedurende een kwarteeuw vrijwel ongestoord zijn suzeriniteit over Balambangan uitoefenen; plannen in dezen tijd gesmeed, om ook Bali aan zich te onderwerpen, konden echter niet tot uitvoering komen als gevolg van den toenemenden invloed der O. I. Compagnie, waardoor de macht van Mataram steeds meer werd geknot.

De rust, die Balambangan genoot, deed de welvaart van dit *Hindoe-Javaansch gebleven* land herleven en in 1676 maakte de toenmalige bestuurder zich van Mataram onafhankelijk, welke onafhankelijkheid ook nog onder zijn opvolger tot 1697 bewaard bleef. In dit jaar bracht toen een zeer verwikkelde loop van gebeurtenissen Balambangan onder de suzeriniteit van den vorst van Boelèlèng en later in 1726 onder die van den vorst van Mengoeï als gevolg van een onderlingen oorlog op Bali.

In 1743 droeg de Sultan van Mataram zijn „aanspraken” op Oost-Java aan de O. I. Compagnie over, die zich in 1766 wegens allerlei gekuip van den vorst van Mengoeï en zijn grooten genoodzaakt zag in de aangelegenheden van Balambangan in te grijpen. Zij vond daarbij steun van de bevolking van Oost-Balambangan zelf, die zich gaarne verlost zag van de beide gehate Balische stadhouders, door den vorst van Mengoeï aangesteld, en na een nog zeer moeilijke

Fig. 4. Priestergereedschap. Zie blz. 51 en 52.

verovering van West-Balambangan in 1767 en 1768 kon daardoor toen geheel Balambangan met ook het Malangsche erbij tot Compagniesgebied worden gemaakt. Onoordeelkundige maatregelen onzerzijds deden echter spoedig ernstige opstanden uitbreken in Oost-Balambangan, eerst een in 1768, die in hetzelfde jaar nog werd bedwongen, doch daarna een van veel gevaarlijker aard in 1771, welke eerst in het laatst van 1773 na veel hevige gevechten en groote verliezen aan beide zijden gedempt kon worden.

De bijzonderheden van al de genoemde verwikkelingen en van den laatsten verbitterden strijd, waarin Balische hulptroepen de bevolking van Balambangan steunden, kan men aantreffen in genoemd artikel „Balambangan”.

Bij de definitieve inlijving in 1773 van Balambangan in het Compagniesgebied, waardoor tevens aan de bemoeiingen van Bali met dat rijk een einde werd gemaakt, was het land verwoest en de bevolking aanzienlijk gedund, zoodat er geruime tijd is moeten verloopen, alvorens weer eenigszins gunstige toestanden konden intreden.

In Bali zelf hadden sedert ook Djembrana en Badoeng zich tot afzonderlijke vorstendommen opgeworpen; later had dit ook nog plaats met Tabanan, Gijanmar

en Bangli; al de vorsten dezer rijkjes bleven echter den voorrang boven hen van den Déwa Agoeng van Kloengkoeng erkennen.

De O. I. Compagnie heeft zich met de inwendige aangelegenheden en den onderlingen strijd dier rijkjes nimmer ingelaten; dezelfde gedragslijn is ook gevolgd door het Engelsche Bewind in het tusschentijdperk van 1811 — 1816 en eveneens in den eersten tijd daarna door het nieuw opgetreden Nederlandsch-Indische Gouvernement. In 1843 kwam echter een verdrag met de vorsten der onderscheidene rijkjes tot stand, waarbij zij de souvereiniteit van Nederland erkenden en afstand deden van het z.g. kliprecht. Inbreuken op dat verdrag en op later gesloten overeenkomsten leidden achtereenvolgens in 1846, 1848 en 1849 tot het uitzenden van militaire expedities naar Bali, na afloop waarvan in 1849 met de onderscheidene vorsten een nieuw verdrag gesloten werd, terwijl de vorst van Lombok, die ons bij de laatste expeditie gesteund had tegen Karang Asem, dat toen nog de suzeriniteit over Lombok uitoefende, met dat rijk als leen begiftigd werd.

Tot de invoering van rechtstreeksch bestuur werd toen onzerzijds nog nergens overgegaan; latere gebeurtenissen maakten het echter noodzakelijk in 1855 een Controleur in Boelélèng en in 1856 in Djembrana aan te stellen. Dit leidde tot

Fig. 5. Beelden op middenplank kast No. 17. Zie blz. 54 en 55.

verzet van de verdreven vorsten en hun aanhang, wat in 1868 nog tot een expeditie naar Boelèlèng noodzaakte, na afloop waarvan echter de rust in de beide afdeelingen niet meer noemenswaard verstoord werd.

In 1882 werd daarop Bali met Lombok tot een afzonderlijke residentie verheven met Singaradja in Boelèlèng als standplaats van het Bestuurshoofd; buiten Boelèlèng en Djembrana werden echter ook toen nog de vorsten der overige rijkjes in de uitoefening hunner macht en het bezit van hun waardigheid gelaten.

**Overzicht
der
geschiedenis.**

Het is nu het hier geschetste verloop van geschiedkundige gebeurtenissen, voorafgegaan aan de jaren 1906-1908 — waarin militaire expedities, naar Badoeng, Tabanan en Kloengkoeng wegens uittartende handelingen der vorsten van die rijkjes ondernomen, tot een verdere invoering van ons rechtstreeksch bestuur leidden*) — hetwelk op Bali gevoerd heeft tot het ontstaan van

*) Mengoel was als gevolg van een onderlingen oorlog reeds in 1891 tusschen Badoeng en Tabanan verdeeld geworden. Lombok was in 1895 na de expeditie, gevolgd op den overval op onze troepen in 1894, onder rechtstreeksch bestuur gebracht, waarbij tegelijk de stedehouder van Karang Asem tot stedehouder van het N.I. Gouvernement werd aangesteld. De vorst van Gijanmar had ons in 1900, door vijanden benard, verzocht ook stedehouder te mogen worden. Hun beider opvolgers zijn thans „regent” en in 1917 werd ten slotte ook Bangli bij het Gouvernementsgebied ingelijfd en de vorstenafstammeling in dit landschap eveneens tot regent dier onderafdeeling aangesteld.

een *zeer bijzondere maatschappij* en van een kultuur, die *geheel eenig* is in den Archipel.

Met het zelfstandig worden van Bali omstreeks 1400 en het ontstaan zodoende van een rijk onder gevestigd éénhoofdig gezag was het tijdperk, waarin Madjapahit daadwerkelijken invloed uitoefende op het bestuur en de maatschappelijke instellingen aldaar, geheel afgesloten, zoodat alleen nog de geestelijke band van een zelfden godsdienst en een zelfde soort van beschaving was overgebleven.

Door het langzame verval van Madjapahit in de 15de eeuw zal toen van daaruit wel geen instrooming van nieuwe beschavingselementen meer op Bali hebben plaats gehad, terwijl ook het verder voortdringen van het Mohammedaansche geloof op Java en het daardoor uiteindelijk te niet gaan van het eens zoo roemrijke Oost-Javaansche rijk veeleer een uittocht van hen, die hun oude geloof niet wilden verzaken, naar Balambangan dan naar het verderaf gelegen Bali bewerkt zal hebben. Wel zal echter in de 16de eeuw, toen Balambangan nog bloeide, een voortdurende uitwisseling van geestelijke en stoffelijke beschavingsgoederen tusschen dat Hindoe-Javaansche rijk en Bali hebben plaats gehad en dit zodoende de Hindoe-Javaansche elementen in de kultuur van Bali nog hebben versterkt.

De veel bewogen gebeurtenissen in de 17^e en de 18^e eeuw, niet alleen in

Fig. 6. Beeldjes van tooneelspeelster en tooneelspeler. Zie blz. 55.

Balambangan, maar ook op Bali zelf, moeten echter een voortduren dier gunstige verhoudingen wel zeer geschaad en veelal gestuit hebben, terwijl als gevolg van den herhaaldelijk in Balambangan gevoerden strijd nu en dan wel groepen van vertwijfelden en ontevreden en naar Bali zijn uitgeweken, maar ook gedurende die eeuwen geen enkel bepaald tijdvak valt aan te wijzen, waarin de uittocht van een groot deel der Balambangansche bevolking naar Bali zou hebben plaats gehad.

Het wezen der Zoo heeft dan een tot omstreeks 1400 toe sterk Hindoesch en Hindoe-
Balische Javaansch beïnvloede Indonesische kultuur zich *gedurende bijna vijf*
kultuur. *eeuwen* geheel zonder storende invloeden van buitenaf verder kunnen ontwikkelen. In dat tijdsverloop hebben de van de Hindoe's overgenomen godsdienstige denkbeelden het volk van Bali in al zijn lagen kunnen doordringen in een langzaam, doch gestadig proces, zooals dat zelfs nu nog bezig is zich te voltrekken aan de enkele steeds kleiner wordende groepen uit de bevolking, welke in menig opzicht zijn blijven vasthouden aan de aloude Indonesische geloofsopvattingen en gebruiken, de z.g. Bali Aga, d.i. berg-Baliërs, of Bali Moela, oorspronkelijke Baliërs, die hier en daar nog zijn aan te treffen in verspreide nederzettingen, als o. a. de

bergdèsa Tenganan, nabij de hoofdplaats van Karang Asem, en de Boelèlèngsche dèsa Sembiran, niet ver van de Noordkust af, aan den voet van het gebergte.

De schatten aan literatuur en aan allerlei soort van kennis, door de Hindoe's medegebracht, zijn op Bali, evenals op Java, voornamelijk aan de meer ontwikkelden onder de hoogere standen ten goede gekomen; door middel van het schimmenspel en van andere vertooningen is echter de inhoud van de twee groote, spannende heldendichten der Hindoe's, het Mahabharata en het Ramayana, ook gemeengoed geworden van het geheele Balische volk en voorstellingen daaraan ontleend zijn zeer geliefde onderwerpen voor den schilder, den teekenaar op lontarpalmblad en den beeldhouwer. Zoo is ook de kennis van het lezen en schrijven der Javaansch-Balineesche letterteekens, welke teruggaan op die van een oud Vóór-Indisch schrift, onder het volk vrij algemeen verbreid.

Naast de mogelijkheid van het verder doorwerken van den Hindoe-invloed door den langen duur van het tijdperk, waarin de Baliër geheel zichzelf is kunnen zijn, heeft deze hem echter tevens de gelegenheid geboden om zijn eigen Indonesischen aard en den hem als zoodanig aangeboren kunstzin vrijelijk te ontplooien en het is nu juist het samenvallen dezer ontwikkelingsfactoren, welke aan de levensuitingen van den Baliër, de vormen zijner gemeenschap en de voortbrengselen van zijn kunst

Fig. 7. Beeld van Srikandi, een der vrouwen van Ardjoena. Zie blz. 56.

den zoo bijzonderen stempel heeft opgedrukt, waardoor ze zich niet alleen onderscheiden van die der Hindoe-Javanen van het oude Java, maar ook van alles, wat andere Indonesische volken daarin thans te zien geven.

Volksaard. De rijke bodem des lands heeft de Baliërs gemaakt tot een bij uitstek landbouwend volk, door welks arbeid onder toepassing van een goed doordacht en voortreffelijk georganiseerd bevoeiingsstelsel de sawahbouw tot een groote hoogte van ontwikkeling is opgevoerd. Dit heeft alom welvaart doen ontstaan, waardoor de Baliërs zijn geworden tot een krachtig, goed gevoed *) en flink gebouwd volk.

De Baliër is sterk gehecht aan zijn geboortegrond, fier en open van karakter, levenslustig, hartstochtelijk in zijn gemoedsuitingen. Hij bezit veel zin voor schoonheid, gepaard gaande met een zucht naar pracht en praal, zooals die vooral aan den dag treedt bij zijn tempelfeesten, bij lijkverbrandings- en andere groote plechtigheden.

*) In tegenstelling met den Javaan, wien zulks krachtens zijn Mahomedaansch geloof ontzegt is, eet de Baliër varkensvleesch en vormt dit zelfs een zeer geliefd onderdeel zijner voeding.

**Gemeenschaps-
leven.** Het gemeenschapsleven is bij de Baliërs sterk ontwikkeld; dit spreekt vooral uit hun geheel op *Indonesischen grondslag* rustende dorps-vereeningen, die alle belangen der dorpsgemeenschap behartigen, en de waterschapsvereeningen, de z.g. „soebak”, welke zorgen voor de uitvoering der voorschriften omtrent de waterverdeeling over de rijstvelden, den planttijd, het bedrag van ieders aandeel in de lasten enz., waarbij volkomen gelijkheid van rechten en plichten geldt voor al de grondbezitters in het betrokken bevoeiingsgebied, hoog of laag van stand, instellingen dus, die getuigen van den democratischen geest van volk en maatschappij.

Kastenstelsel. Vrijwel in lijnrechte tegenstelling hiermede komt op Bali ook het *kastenstelsel* voor, een instelling geheel Hindoesch van oorsprong en die in den loop der tijden onder het Balische volk geleidelijk ingang heeft gevonden.

Feitelijk bestaan er echter op Bali maar drie en geen vier kasten als in Britsch-Indië en wel die der Brahmana's, der Ksatrija's en der Wësija's, de z.g. „triwangsa”, d. i. de drie standen, de eigenlijke adel, welke de groote massa van het volk beschouwt als niet tot een kaste te behooren. Den naam Soedra voor deze menschen hoort men

Fig. 8. Beeld van een gekroonden daemon. Zie blz. 56.

op Bali vrijwel niet bezigen; zelf noemen zij zich „kaoela”, d. i. dienaar, n.l. van menschen van aanzien.

Het kastenstelsel vormt zodoende niet het eigenlijke wezen der Balische samenleving. In het dorpsleven genieten de leden der triwangsa vrijwel geen voorrechten boven de gewone dorpsbewoners, zooals dat ten opzichte der soebak-voorschriften reeds aangegeven werd. Vrijstellingen van ruw werk deelen zij met lieden van aanzien onder het gewone volk. *)

Uit de kaste der Brahmanen komen de priesters, padanda, voort, zoowel de „padanda Çiwa” als de veel minder in aantal zijnde „padanda Boeddha”; uit die der Ksatrija's, welke den stand der krijgslieden vormden in den tijd, toen nog niet het geheele volk weerbaar was gemaakt, kwamen enkele der vroegere vorstengeslachten, o. a. dat van Kloengkoeng, voort; de vorsten der andere Balische rijkjes behoorden echter meest tot de kaste der Wèsija's.

Leden der triwangsa, geen priester- of bestuursambten bekleedende, vervulden en vervullen in de dèsa van allerlei beroepen, als landbouwer, handwerksman en zelfs

*) Zie LEKKERKERKER: „De Kastenmaatschappij enz.”, blz. 65 en 66 en die studie in het algemeen.

loonarbeider; alleen die der Brahmanenkaste mogen als zoodanig niet *alle* beroepen uitoefenen.

De meest op den voorgrond komende trek in het kastenwezen op Bali is wel het verbod voor de vrouw om te huwen, in het algemeen om gemeenschap te hebben, met een man van lagere kaste en den man uit het volk. Op den ernstigsten vorm van overtreding hierbij, welken men beschouwt als onheil te brengen over het geheele land, stond vroeger de doodstraf, zoowel voor de vrouw als voor den man; onder onzen invloed wordt daarop tegenwoordig de straf van verbanning toegepast.

Verder genieten de leden der triwangsa bijzonder eerbetoon en bepaalde voorrechten, voornamelijk wat de rechtsbedeeling betreft, zoodat o.a. voor misdrijven en overtredingen, door hen begaan, lichtere straffen worden opgelegd dan aan den man uit het volk.

Priesters. Het ambt van priester staat op Bali in hoog aanzien en dit terecht; hij heeft zich allerlei onthoudingen te getroosten en onderscheidt zich in het algemeen door een voorbeeldigen levenswandel; hij leidt anderen op tot het priesterambt en is leeraar en raadgever bij aanzienlijken, terwijl hij als kenner van de

heilige geschriften en van de wetten veelal ook lid is van de inheemsche rechtbank.

Behalve priesters kent men ook nog de z.g. pemangkoe's, lieden uit het gewone volk, die de tempels in orde houden, de dagelijksche plechtigheden in den tempel leiden en de offers aannemen en plaatsen; zij verleenen hulp aan den priester bij groote plechtigheden, mogen echter zelf geen priesterdiensten verrichten, de priester-gereedschappen niet hanteeren en geen wijwater verkoopen.

Godsdienst. De godsdienst doordringt op Bali het geheele leven van het volk in al zijn uitingen. Het indrukwekkende en grootsche in de weelderige natuur van het eiland met zijn machtige en steeds dreigende vulkanen moet in het gemoed van den Baliër wel dien diepen godsdienstzin hebben gelegd, welke zoozeer deel uitmaakt van zijn zieleleven en hem telkens weer vervuld doet zijn van zorg voor het eerbetoon aan de goden, in wier dienst hij ook voornamelijk zijn zoo hoogstaande kunst heeft gesteld.

Al huldigt de Baliër ook steeds nog het geloof, dat alles in de natuur bezielde is, al houdt hij nog altijd zijn jaarlijksch feest ter verdrijving en misleiding der booze geesten, die het op dorp, erf en huis voorzien kunnen hebben, zijn algemeene feesten om de dooden te gedenken en die om hun zielen veilig in het zielenland te doen

Fig. 9. Kala Rahoe, de veroorzaker van zon- en maaneclipsen. Zie blz. 62.

komen en al hecht hij onder meer ook nog aan allerlei magische practijken om goden en geesten te doen handelen naar zijn wil, wat even zoovele trekken zijn van het aloude geloof zijner vaderen, zoo openbaart zijn godsdienst, ook wat zijn gezindheid betreft, zich toch geheel als Hindoeïstisch en zijn het de geloofsvoorstellingen der Hindoe's en de uitingen daarvan, hun tempeldienst, hun godsdienstige gebruiken en de priesterlijke leiding bij offerplechtigheden en tempelfeesten, welke hun stempel hebben gezet op de geheele Balische samenleving.

De Baliërs zelf, die zich in het algemeen van de herkomst van dit alles niet bewust zijn, noemen echter hun godsdienst slechts „gama Bali” of „gama tirta”, d. i. het wijwatergeloof, naar het wijwater, dat zij van de priesters ontvangen en dat een groote rol speelt in hun leven als heilbrengend en onheilwerend middel. Met inachtneming nu van het vorenstaande is de godsdienst op Bali Çiwaïtisch; van de drieënheden van Hindoegoden: Brahma, Wisnoe en Çiwa, oorspronkelijk gedacht als schepper, onderhouder en vernietiger van al wat leeft, vereert men n.l. Çiwa als Heer van het heelal, die in zich ook de eigenschappen van Brahma en Wisnoe heeft opgenomen, en zoo dan vooral als Mahadéwa, d. i. den grooten god, en niet alleen als god des doods.

Zijn vrouwelijke wederhelft is Parwati, op Bali meest Oema geheeten, die hem als scheppende kracht ter zijde staat.

Als god des doods, hoewel slechts een andere vorm van Çiwa als Kala, den alvernietigenden god des tijds, kent men op Bali voornamelijk Yama, den hellegod, richter der zielen in het hiernamaals, terwijl in het bijzonder Doerga, de wederhelft van Çiwa-Kala, als godin des doods gevreesd is; voor haar vindt men steeds op de sema, d. i. de plaats bij elk dorp, waar de lijken voorloopig begraven en later verbrand worden, een tempel opgericht.

Brahma wordt door het volk slechts weinig gekend; ook Wisnoe treedt tegenover Çiwa geheel op den achtergrond; hij wordt wel in verband gebracht met het leven-wekkende bevoelingswater op de rijstvelden en het meest kent men hem, zooals ook op Java, in de wajang in zijn menschwendingen als Rama en als Krisna.

Groote vereering daarentegen genieten Saraswati, de vrouwelijke wederhelft van Brahma, en vooral Déwi Sri, Wisnoe's gemalin, de eerste als godin der wijsheid en beschermster van kunsten en wetenschappen, de tweede als godin van voorspoed en vruchtbaarheid, in het bijzonder van het rijstgewas op de velden.

De olifantsgod, Ganêça, god der wijsheid, zoon van Çiwa en Parwati, aan wien

vroeger op Java groote vereering ten deel viel, zooals dit ook nu nog het geval is bij de Hindoe's in Britsch-Indië, schijnt tegenwoordig in het geloof van den Baliër slechts een geringe rol te spelen. Dat dit vroeger anders is geweest, bewijst de vondst in de laatste jaren van heel wat steenen Ganëcabeelden, gelijk aan die van het oude Java.

Bijzondere vereering valt ook nog ten deel aan Kama en Rati, den god en de godin der zinnelijke liefde, aan Bregoe, een der zonen van Brahma, die op Bali geworden is tot den beschermgod van het hanenvechten en de er mede verbonden weddenschappen, waaraan de Baliërs zich met grooten hartstocht overgeven, aan Baroena, helper van Yama in de onderwereld, tevens god der zee en van de rivieren, en aan Basoeki of Basakih, den slangenkoning, op Bali beschouwd als verwekker van den regen en bringer van welvaart.

Naast offers aan de goden, die men wil vereeren, brengt men ook offers aan raksasa's en boeta's, gevreesde demonen, wier onheilbrengende invloeden men daardoor hoopt af te weren.

Het aantal zich aldus noemende Boeddhisten is tegenwoordig op Bali uiterst gering; in den heerschenden godsdienst zijn echter wel sporen van het vroegere

Fig. 10. Draagstoel voor godenbeeldjes. Zie blz. 51 en 64.

Boeddhisme te herkennen en nog wil het gebruik, dat van de bij sommige groote plechtigheden fungeerende priesters minstens één een Boeddhapriester is.

In menig opzicht zijn de godsdienstige gebruiken op Bali nog terug te voeren op die van het oude Java en dit zelfs zoozeer, dat veel wat uit het Hindoe-Javaansche verleden als raadselachtig tot ons gekomen is, uit het Balische heden kan worden verklaard*).

Geen beelden-vereering. Eén groot onderscheid wordt echter hierdoor gevormd, dat op Bali tegenwoordig in het geheel geen vereering van het godsbeeld bestaat en dit zeker ook reeds eeuwen lang zoo het geval is, al moet er vroeger, blijkens bovengenoemde vondst van Ganéçabeelden, een tijd zijn geweest, dat men zoo'n vereering wel kende.

In de plaats van het godenbeeld in een tempel is op Bali gekomen een symbolische voorstelling van Çiwa en de hem omringende goden, beheerschers der verschillende hemelstreken, waartoe ook Brahma en Wisnoe behooren, welk symbool in een bijzonder tempelgebouwtje wordt aangebracht**).

*) Zie Prof. J. C. VAN EERDE: „Hindoe-Javaansche en Balische eeredienst“, Bijdr. T.L. en V.k. 1911 1ste Aflevering.

**) Zie blz. 39 en 40.

Tempels. Ook op het oude Java heeft men die symboolaanbrenging wel gekend, *) echter niet zoo uitsluitend als op Bali, waar met het wegvallen der vereering van het godsbeeld, opgesteld in een kleine binnenruimte van het groote tempelgebouw, zooals dit in Midden-Java en ook — althans den langsten tijd **) — in Oost-Java het geval is geweest, en mede als gevolg van de grootere verbreiding van het Hindoe-geloof over het geheele volk een geheel ander soort van tempels verrezen is.

Een tempel (*poera*) van eenige beteekenis op Bali bestaat n.l. uit drie open hoven achter elkaar, door gebeeldhouwde muren omsloten; de hoofdtoegang is een monumentale poort, op Noord-Bali meest in den vorm van een rijk gebeeldhouwde en ook wel veelkleurig beschilderde, hooge pyramide, welke als het ware in tweeën gespleten is met een smallen doorgang tusschen beide deelen in. In de eerste open binnenruimte kan men in geval van tempelfeesten loodsen aantreffen voor de gamelan, voor het bereiden van maaltijden enz., anders is die ruimte meest ledig; in de tweede binnenruimte, met als toegang een rijk gebeeldhouwde, massieve poort, de smalle

*) Zie Prof. J. C. VAN EERDE: „Hindoe-Javaansche en Balische eeredienst“, als voren.

**) Af te gaan op een relief, in Oost-Java aangetroffen, zijn mogelijk ook hier alreeds tempels gebouwd geworden als die op Bali.

Fig. II. Beelden op rechterhelft middenplank kast No. 20. Blz. 64 en 65.

doorgangsopening erin afgesloten door een fraai besneden en beschilderde deur, vindt men een fraai, groot vergadergebouw (*balé*) voor de maatschappelijke (*dèsa*- of soebak-) vereniging, die den tempel deed oprichten, en loodsen (*paroeman*) voor het opnemen der offers bij groote offerplechtigheden en tempelfeesten, terwijl men hier ook wel eens een fraai versierden klokketoren kan aantreffen; een smal, open poortje in den afsluitingsmuur verleent dan toegang tot de derde ruimte, waarin de eigenlijke tempeldienst, *geheel in de open lucht*, plaats vindt.

Hier oefent de priester zijn functiën uit; er bevinden zich offernissen en steenen pilaren met een nis erin, waarin offers worden neergelegd, en in groote tempels ook nog wel de z.g. *padmasana*, een gebeeldhouwde steenen troon, waarop de voorname goden, daartoe opgeroepen door den priester, kunnen nederdalen, terwijl zich op den achtergrond een rij van open of gesloten, vierkante huisjes bevindt voor andere goden, aan wie men wil offeren, en in het midden dier rij een buitenom soms rijk versierd, kubusvormig, meest houten gebouwtje, met een zeer klein dubbel deurtje erin, op een steenen voet en met hoog, pagodevormig dak van een, steeds oneven, aantal verdiepingen, met lagen van arènpalmvezels gedekt.

Deze „*méroe*”, het heilige der heiligen, acht men de verblijfplaats te zijn der

geheel als vorstelijke personen gedachte, hogere goden, die, als zij in de kleine benedenruimte neerdalen, daar ook van alles vinden, wat hen aangenaam kan stemmen: fraaie weefsels, miniatuur-gereedschap, gouden miniatuur voorwerpjes, die voedingsmiddelen weergeven, zitkussens enz., en het is nu in deze méroe, dat men de vroeger genoemde emblemén aanbrengt, die Çiwa en de hem omringende goden weergeven.

Bij den ingang van een tempel vindt men meest twee steenen raksasabeelden als wachters, die booze invloeden moeten afweren, terwijl men buiten om méroe's en godenhuisjes heen op den onderbouw ervan ook wel steenen beelden aanbrengt.

Bali is als met tempels bezaaid. Hieronder zijn er eenige, de z.g. *sadkahijangan*, die in den roep van groote heiligheid staan, oude tempelcomplexen, gewijd aan den eeredienst van de drie-eenheid der Hindoegoden en bedevaartplaatsen voor de bevolking over geheele deelen van Bali; verder heeft men tempels voor een geheel landschap, de vroegere vorstengebieden; voor de *dèsa*'s, waarbij elk dorp dan ook nog zijn reeds genoemden doodentempel bezit; voor de onderscheidene soebak- en andere vereenigingen, kortom voor elke maatschappelijke organisatie, benevens nog zeetempels, bergtempels, meertempels enz., terwijl op het erf van elke gezinswoning ook steeds een huistempel aanwezig is.

Aan den opbouw en de versiering van al die tempels, hoe verschillend ook in grootte en beteekenis, wordt steeds alle zorg besteed en de zeer vele kunstenaars, die Bali alleen reeds daarvoor bezit, wenden er al hun gaven en talenten bij aan, opdat het werk hunner handen kan worden tot een lust voor het oog der goden.

**Het wezen
der Balische
kunst.**

Architectonisch staan deze tempels zeker ten achter bij die van het oude Java met hun nobele vormen en strenge lijnen; op Bali is de versiering van poorten en muren hoofdzaak geworden, maar die is dan ook van een zeldzamen rijkdom en getuigend van een buitengewone kunstvaardigheid.

Al zijn het daarbij nu veelal aan de kunst der Hindoe's ontleende motieven, welke in de gebezigde ornamentiek toepassing vinden en die op soms zeer fijnzinnige wijze verwerkt zijn in het beeldhouwwerk op muurvlakken en vooral in het fraaie houtsnijwerk aan deuren, zoo spreekt toch uit het bouwwerk zelf met zijn monumentale poorten en het boven alles uitstekende méroedak, doch vooral uit het versierende beeldhouwwerk, dat in een soms uitbundige weelde van vormen aan die poorten en ook wel aan méroe's, godenhuisjes en padmasana's is aangebracht, het geheel eigene in de kunst van den Baliër. In die rijke versieringskunst weerspiegelt zich

geheel de geaardheid van het daadkrachtige, hartstochtelijke en blijmoedige Balische volk en al kan de ornamentaanbrenging aan die tempels zich wel eens als te overdadig voordoen, zoo verdraagt zich dit toch veelal met de weelde van den plantengroei, ter plaatse waar het bouwwerk is opgericht, zooals ook de plaatsing ervan in het landschap steeds meesterlijk gekozen en de eraan gegeven vorm meestal in overeenstemming met de omgeving is.

Bij dit alles komt in den Hindoe-Baliër geheel de kunstaanleg van den in en met de natuur levenden Indonesiër en diens zin voor fraaie en fantasievolle ornamentering naar voren; anderszins is hij echter in zijn kunstuitingen veraf komen te staan van de rustige ingetogenheid, die zoozeer spreekt uit hetgeen de meeste Indonesische volken op kunstgebied hebben voortgebracht.

Op Bali moeten de tempels wegens de vergankelijkheid van het meest ervoor gebezigde bouw materiaal, de tufsteen, en wegens herhaalde vernieling door aardbevingen veelvuldig vernieuwd worden. Dit is zodoende een factor geworden voor het voortbestaan der daartoe vereischte kunstvaardigheid bij het Balische volk.

Daar verder de godsdienst ook drijfveer is voor het houden der schitterende tempelfeesten en van allerlei optochten, waaronder vooral die bij lijkverbrandings-

Fig. 12. Ongekleurd, grotesk beeldje. Zie biz. 65.

feesten met groot vertoon van pracht en praal gepaard gaan, zijn voor de vervaardiging van al het daarbij benoodigde steeds opdrachten blijven toevloeien aan tal van kunstenaars en kunstenaressen, houtsnijders, schilders, goud- en zilversmeden, messinggieters, vlechters en vlechtsters, weefsters enz., terwijl de Baliër mede prijs stelt op het bezit van fraai bewerkte en versierde voorwerpen voor dagelijksch gebruik.

Door dit alles is de kunstzinnigheid en de kunstvaardigheid onder het Balische volk sterk verbreid geworden en door de eeuwen heen in stand gehouden, zoodat men op Bali te doen heeft met een kunstbeoefening door velen op allerlei gebied ten behoeve van de geheele gemeenschap en dus met een ware *volkskunst*.

Sommige der kunstambachten op Bali danken hun ontstaan wellicht goeddeels aan de Hindoe's, die in allen gevalle grooten invloed hebben uitgeoefend op de verbetering en veredeling der technieken in alle kunstbedrijven, zooals zij ook hierbij hun motieven ingang hebben doen vinden.

Eenmaal aan zichzelf overgelaten, hebben bij den uit de eigen maatschappij voortgekomen prikkel voor het in standhouden der kunstberoepen de Balische ambachtslieden en nijveren in onderlingen wedijver hun vakbekwaamheid steeds hooger kunnen opvoeren.

Groote invloed ten goede is hierbij uitgegaan van de Balische vorsten en grooten met hun geheelen pronklievenden aanhang; die vorsten hebben steeds de beste vaklieden, vooral onder de smeden — in het bijzonder voor het vervaardigen van kostbare krissen en lansen — de goudsmeden en de schilders, aan zich weten te binden door hen in eigen persoonlijken dienst te nemen, zoodat hierdoor in al de verschillende rijkjes kweekplaatsen werden gevormd van meesters in de kunst, waarbij in het bijzonder die in Kloengkoeng hebben uitgemunt en vermaardheid hebben verworven over geheel Bali*).

De verdwijning der vorstenregeeringen heeft voor de Baliërs zelf beteekend de beëindiging van veel willekeur en op hen uitgeoefenden zwaren druk en is dan ook door het volk in zijn geheel wel degelijk als een verademing gevoeld; aan de kunstbeoefening op Bali is daarmede echter de grondslag voor hooger opbloei ontvallen, terwijl tegelijk met het wegvallen der vervaardiging van veel vroeger verlangde kostbare voorwerpen de bekwaamheid der vaklieden is achteruitgegaan.

*) Zie hiervoor in het bijzonder de studie van P. DE KAT ANGELINO: „Over de smeden en eenige andere ambachtslieden op Bali” in het Tijdschr. Bat. Gen. K. en W. Deel LX 1921 en LXI 1922.

Voorts zal met het verder doorwerken van Europeesche invloeden op Bali onvermijdelijk ook de kunst aldaar steeds meer en meer gemoeid zijn, zooals dan ook thans reeds blijkt, hoezeer daardoor het nationale eigen in die kunst geschaad wordt.

**Beschrijving
inhoud
kasten.**

Uit het vorenstaande moge blijken, waaraan het toegeschreven moet worden, dat men bij den overgang uit de afdeeling Java naar die van Bali en Lombok zich opeens in een heel andere wereld verplaatst ziet. Weerspiegelt de kunst van Java het zelfbeheerschte en rustige in het gemoed van den Javaan en zijn zin voor voornamen en verfijnden eenvoud, naast ook zijn liefde voor fraaie ornamentversiering, zooals dat bovenal tot uiting komt in de nationale dracht der deftige kledende batiks*) met hun stijlvol, maar ook wel weelderig geornamenteerd patroon, meestal in stemmige, doch fraaie kleuren, zoo spreekt de anders geaarde Baliër zich in zijn kunst op wel geheel andere wijze uit.

Dit valt dan ook onmiddellijk op aan al de in de Bali-afdeeling tentoongestelde voorwerpen met hun vroolijk aandoende kleuren, overwegend rood en goud, en hun rijkdom van veelal fantastische vormen, getuigend van den zich vrij uitlevenden,

*) Merkwaardigerwijze wordt de batikunst op Bali in het geheel niet beoefend.

blijmoedigen geest en de veelzijdige begaafdheid van heel het Balische volk, terwijl bij een nadere beschouwing dier voorwerpen tevens in het oog springt met welk een verbluffende vaardigheid en zekerheid de Balische kunstenaar vorm en kleur weet te geven aan hetgeen hem voor den geest staat en hoe hij hierdoor vermag ware meesterstukken van kleinkunst te scheppen.

Zeer sprekend kenschetst vooral de inhoud van de groote kast, No. 20, (zie fig. 2 en 9 t/m 13) het wezen der Balische beeldende kunst in al zijn kracht en schoonen rijkdom, terwijl uit den inhoud van alle kasten blijkt, hoezeer de godsdienst drijfveer is voor het tot standbrengen van zooveel schoons; de meeste der tentoongestelde voorwerpen toch houden min of meer rechtstreeks verband met den godsdienst en met godsdienstige gebruiken.

Kast 16. Voor de beschrijving van het tentoongestelde aanvangend met den inhoud der eerste kast rechts, No. 16 (zie fig. 2), vallen hierin vooral op de twee goed gesneden en fraai gekleurde beelden (fig. 3) van priesters (*pedanda*) in het volledige ornaat, waarin zij de ritueele ceremoniën verrichten, links tegenover den beschouwer dat van een Çiwapriester met in de rechterhand een lotusknop en in de linker een

Fig. 13. Daemonenbeeld, tevens krishouder. Zie blz. 65.

bidschel (het benedendeel afgebroken), rechts dat van een Boeddhapriester met in de rechterhand een z.g. *badjra*, een stang, meest van messing, met een vijfpuntig ornament aan beide uiteinden (het onderste bij het beeld afgebroken), weergevend den „donderkeil” van Indra, den hemelgod, een voorwerp, dat de Çiwapriester *niet* bezigt, en in de linkerhand ook een bidschel (het benedendeel afgebroken); op het hoofd dragen zij een in vorm geheel van elkaar verschillenden mijter.

Op den bodem der kast komt een klein beeldje voor van een priester, zooals die zich vertoont, wanneer hij niet in functie is, met een staf als steun onder het loopen; het beeldje is dat van een Çiwapriester, kenbaar aan de haarwring op de kruin, dragende de Boeddhapriester zijn haar steeds afhangend en in den nek afgeknipt.

Het kleine beeldje op den bodem in rood en verguld zal dat van een tooneelspeler zijn in vorstelijk ornaat.

Het groote, fraai gekleurde beeld van een gevleugelden, fantastischen leeuw, op het voetstuk in het midden, kan de reproductie zijn van een zelfde beeld in steen, als versiering aangebracht op den steenen onderbouw van een méroe of een godenhuisje (zie blz. 39 en 40), dan wel origineel aangebracht zijn geweest aan een balé (zie blz. 39) in een tempel, aan een rijstschuur a. a. z.

Het beschilderde doek, op den achtergrond gehangen, stelt mogelijk den aap Hanoman voor, welke een groote rol vervult in dat deel van het Ramayana-verhaal, waarin Rama de hulp inroept van de apen onder hun vorst, Soegriwa, om zijn vrouw, Sita, die door den daemonenvorst Rawana geschaakt was, uit diens macht te verlossen. Het is dan Hanoman, die, uitgezonden om haar verblijfplaats op te sporen in de residentie van Rawana te Langkapoera op Ceilon, erin slaagt om zich met Sita in verbinding te stellen, waarna Rama en zijn broeder Lakshmana met het leger der apen dat eiland weten te bereiken, het leger der reuzen te verslaan en Rawana te doden, waarna Sita bevrijd wordt.

Volgens het verhaal velt Hanoman in den gevoerden strijd o. a. een der aanvoerders van het reuzenleger terneer met een boom, dien hij uit den grond heeft gerukt, en het zal dan hierop berusten, dat hij met een boomstam in de hand is afgebeeld. *) Het doek is geplakt op een z.g. *kain prada*, een doek, meest van zijde, waarop met een kleefstof, daarna belegd met dun bladgoud, een veelal zeer fraai bloempatroon is aangebracht, doeken, zooals die anders wel door aanzienlijken als

*) Ook geeft het beeld van Hanoman in de groote vitrine van de „Balische godenwereld” (zie blz. 88) hem weer met een boom in de hand. Niet uitgesloten is het echter, dat de geschilderde afbeelding Nala voorstelt, een der aanvoerders van het apenleger in genoemden strijd en die op schilderstukken ook voorkomt met een boom in zijn hand. Zie catalogus Leidsch Ethnogr. Museum, Deel VII, blz. 32.

opperbeenkleeed en ook door vrouwen bij feestelijke gelegenheden en door danseressen als opperbeenkleeed of als borstkleeed worden gedragen.

Zoo'n Hanoman-voorstelling in haar omlijsting bezigt men wel als voorhangsel voor een slaapplaats.

Op de glazen plank komen voor drie z.g. *rafoet sedana*, godenbeeldjes, vervaardigd van kèpèngs, d. z. voor magisch gehouden, Chineesche messingen duiten, het gelaat der poppen van hout gesneden en beschilderd, het middelste beeldje voorkomend op een soort van troon en gedekt door een zonnescerm. Zulke beeldjes worden in een godenhuisje in den tempel of door den tempelbewaarder bij zich aan huis bewaard. Bij het z.g. *mekihis*-feest, telkens na ommekomst van een Balisch jaar van 210 dagen, worden ze in een rijk versierden draagstoel als die, welke in de groote kast, No. 20, tentoongesteld is (fig. 10), in plechtigen optocht naar een der strandtempels gedragen; naar men het zich voorstelt, zijn de goden, die in den tempel gehuldigd worden, dan in die beeldjes neergedaald, om op hun verjaardag naar het zeestrand te worden gevoerd, teneinde zich daar te kunnen verlustigen.

Op de plank is verder nog priestergereedschap uitgestald, zooals: een messingen wierookvat (fig. 4, tweede voorwerp van rechts), waarin op smeulende sandelhout-

spaanders benzoë (*menjan*) wordt gebrand; een messing en kandelaber (zie bij fig. 4), de arm een gekroonde slang (*naga*) weergevend met achteraan de kleine figuur van een stier (*nandi*), het rijdier van Çiwa, een offerlamp, welks reservoir met klapperolie gevuld wordt, waarin een pit brandt; voorts, op een messing en drievoot met leeuw-
tjesfiguren onderaan, als bij fig. 4 afgebeeld, een zilveren wijwatervat met tuit, van een vorm, meest zonder tuit, zooals alleen de Çiwapriester bezigt, zijnde bij den Boeddha-priester een zilveren of gouden beker als wijwatervat in gebruik, en nog een messing en bidschel met een badjra-punt als knop.

Tegen den achterwand komen, behalve eenige kunstig uit hout gesneden, kleine ornamenten, welke aangebracht zijn geweest aan houten stijlen in het vroegere paleis (*poeri*) van den laatsten vorst van Lombok te Tjakra Negara, twee versiersels (*salang*) voor, vervaardigd van kèpèngs en stukjes spiegelglas, en twee z.g. tempel-
krissen*), ook van kèpèngs, voorwerpen, welke bij tempelfeesten ter versiering worden opgehangen in de *paroeman* (zie blz. 39), de *salang* echter ook wel in de *balè bandoeng*, een open loods op het erf van aanzienlijken, bij gelegenheid van huislijke feesten.

*) Deze „tempelkrissen” zijn wel Chineesch van oorsprong; geheel gelijke stukken komen toch voor in het Musée Guimet te Parijs, herkomstig van Noordelijk China.

Fig. 14. Tenganan-weefsel.
Zie blz. 74.

Kast 17. De kast No. 17 bevat hoofdzakelijk beeldwerk in hout, waaronder vooral in het oog springen de drie in opvatting zeer verschillende beelden van Wisnoe op Garoeda, den mythischen vogel, die hem door het luchtruim voert, een zeer geliefd onderwerp voor de Balische houtsnijders.

Daarvan is het middelste der drie (zie bij fig. 5) in het bijzonder een meesterstuk door de geheele bewerking ervan met uitstekende verzorging van al de fijne bijzonderheden eraan, ook wat betreft de tegenstelling in kleuren van het rood en goud met het wit der godenfiguur in het midden, en door de juiste verhouding van de deelen ten opzichte van elkaar, doch bovenal door de wijze, waarop hetgeen den kunstenaar voor den geest heeft gestaan tot uiting is gebracht, zoodat de weergegeven nederdaling op aarde van den schoongevormden god op den machtigen vogel zich voordoet als een heel natuurlijk, werkelijk aanschouwd gebeuren.

Het beeld van Wisnoe op zijn rijdier beneden in de kast lijkt daartegenover wel zeer plomp en zwaar, maar zal aan of in het bouwsel, waar het aangebracht is geweest, dan ook voor een heel ander versieringsdoeleinde hebben gediend, terwijl in het kleine, moderne beeldje op de bovenplank het gegeven op

weer geheel andere, veel eenvoudiger wijze, maar toch stijlvol verwerkt is.

Het voorwerp, dat op al die beelden Wisnoe in de rechterhand houdt, is zijn lijfwapen, de *tjakra*, een werprad met scherpen rand, waardoor den getroffenene het hoofd wordt afgesneden, waarna het wapen weer tot zijn werper terugkeert.

Op de bovenplank bevinden zich nog de uitdrukkingvolle beeldjes van een Çiwapriester en van een ouden Baliër met een sirihtasch onder den arm, benevens die van een jongen man en een jonge vrouw van aanzien, beeldjes, zooals die veel op Bali zijn gesneden en zooals er ook nog een paar in frisschere kleuren op de tweede plank (zie fig. 5) voorkomen. Vóóraan staan hierop de beeldjes van een tooneelspeelster en een tooneelspeler (fig. 6) in de rijke kleedij, die zij bij een tooneelvoorstelling dragen, gedrongen van figuur, doch zeer goed gesneden en ook door de wijze, waarop ze gekleurd zijn, vol uitdrukking; verder een paar kleine, goud en rood gekleurde, zittende leeuwfiguren als staand ornament; een paar bewerkte houten stoppen voor waterkruiken, met de figuur erop van een kleinen, gevleugelden leeuw en met veel trilbloemen aan een stang bovenaan en rondom, en dan nog een paar rood- en goudgekleurde platte ornamentjes, die evenals een paar veel grootere op den bodem der kast herkomstig zijn uit de vroegere poeri te Tjakra Negara.

Het beeld onderaan in de kast der slanke vrouw (fig. 7) met de in wit weergegeven lichaamskleur staat aangegeven als voor te stellen Srikandi, een der voornaamste vrouwen van Ardjoena, de meest op den voorgrond komende persoonlijkheid onder het vijftal Pandawa-broeders uit het Mahabharata. Niet met zekerheid valt aan te geven wie is voorgesteld door de daëmonisch weergegeven pop rechts (fig. 8) met een vorstenkroon op en een kris in de hand. Middenin komen nog voor de beeldjes van een bruid en bruidegom, de gele kleur duidend op die van de kurkumazalf (borèh), waarmede hun lichaam steeds is ingesmeerd.

Vóóraan ligt een Balische kris, de houten scheede fraai besneden met een daëmonenkop en relief, terwijl op den achtergrond staan twee der fraaie, van glanzige bamboeschilreepen kunstig gevlochten sirihmanden (*pinginang*), het geometrische grondpatroon in zwart en blank doorkruist met breede roode en gele banden, wat aan die manden een zoo levendig aanzijn geeft.

Opmerkelijk zijn nog de hier geplaatste bijfiguren uit de Balische wajang: een blauwgekleurde visch en een kraai, die wel te pas zullen komen bij opvoeringen van het Rama-verhaal, beide uitstekend naturalistisch weergegeven, de kraai in de vlucht met rake uitbeelding van het felle in den aard van dezen vogel.

Beneden is op den achtergrond gehangen een zijden weefsel met een patroon erin van wajangpoppen in wit en rood, zwart, geel en blauw bijgekleurd, op een rooden ondergrond, de kleur van alle draden der schering, terwijl het genoemde patroon is ontstaan uit een kleuring op een bijzondere wijze der *draden* van den inslag, alvorens deze door de schering is heengeweven. Men spant daartoe den inslag op een soort van raam en ombindt op verschillende plaatsen de draden, b.v. bij tientallen, met vezelmateriaal, om dan de van het raam genomen streng in de verfkuip, hier de roodkuip, te doen, waarbij de omwonden gedeelten niet door de verf worden aangetast. Op Bali past men slechts deze ééne verving toe; na afloop worden alle bindsels van de draden afgenomen en deze opnieuw op het raam gespannen, waarna het patroon vervolledigd wordt door de draden ter plaatse van de witgebleven gedeelten verder met bijzonder houten gereedschap uit de hand bij te kleuren*). Naar het ombinden der draden, Maleisch: *ikat*, noemt men de eerstbeschreven verfmethode de ikatmethode. Is de inslag geheel gekleurd, zoo wordt die van het raam af tot een kluwen gerold en dan op de spoel overgebracht om hiermede den inslagdraad door de schering heen te weven.

*) Jasper: „De weefkunst,” blz. 185 en 186.

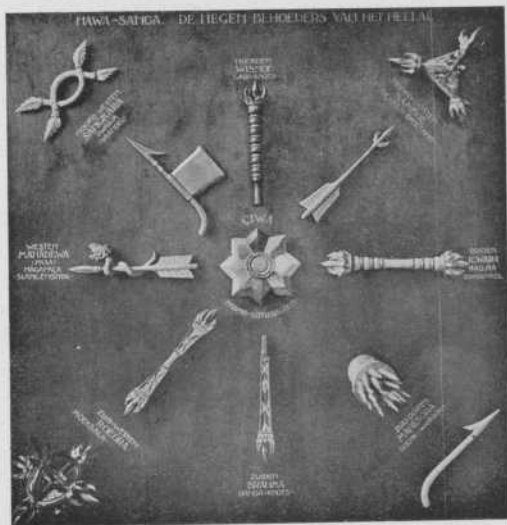

Fig. 15. „Nawa-Sanga“-symbool en de emblemten der goden van zenith en nadir. (Bijeen een z.g. êkadaça roedra). Zie blz. 77.

Dit geschiedt op een getouw als het Javaansche en op die wijze vervaardigde zijden weefsels vormen op Bali alom een deel van de feestkleeding en een bestanddeel der dracht van aanzienlijken.

Zoo 'n weefsel, maar dan in een patroon met een aaneenschakeling van groote, liggende ruitfiguren, is ook uitgelegd in de kast No. 19.

Boven de middenplank wordt de achterwand van kast No. 17 ingenomen door een groot, geschilderd doek, waarop in felle bewogenheid eenige gebeurtenissen uit het heksenverhaal Tjalon Arang*) zijn afgebeeld.

Het handelt in dat verhaal over een weduwe, wier schoone en deugdzame dochter niet ten huwelijk wordt gevraagd uit angst voor de moeder, die men verdenkt van uitoefening der zwarte kunst, waarom zij het besluit neemt zich te wreken. Zij weet dan van de godin des doods, Doerga, onheilbrengende macht te verwerven, terwijl zij tevens eenige jeugdige vrouwelijke volgelingen in haar tooverkunst inwijdt. Vergezeld van deze meisjes als danseressen, trekt zij dan het land door, overal bij haar verschijning ziekte, dood en verderf over de bevolking brengend,

*) Zie P. DE KAT ANGELINO: „Het spel van Ni Tjalon Arang. Een Balische heksendans”, „Nederl. Indië, Oud en Nieuw”, 1920—21, blz. 165 e. v.

terwijl niemand in staat is het onheil te stuiten en haar onschadelijk te maken.

Tenslotte wordt hiertoe de hulp ingeroepen van een vermaard kluizenaar, die zijn zoon er toe overhaalt de dochter der heks ten huwelijk te vragen. Hij komt langs dien omweg tot de kennis der tooverformules, waarop de macht der heks berust, en slaagt er eindelijk in haar te doden.

Op de schilderij ziet men links bovenaan Doerga met Tjalon Arang tegenover haar en in het midden Tjalon Arang, die vuur uit haar mond te voorschijn doet komen, waardoor soldaten, door den vorst op haar afgezonden, in vlammen opgaan; haar dansende volgelingen zijn ook goed te onderkennen.

Op al zulke schilderstukken zijn de figuren geteekend en daarna met een lijmverf gekleurd; de kunst om ze te vervaardigen is van de Hindoe's overgeërfd; op Java is die kunst teloorgegaan, op Bali leeft ze echter nog in volle kracht.

Kast 20. De achtergrond van de groote kast No. 20, onmiddellijk tegenover kast No. 17, is geheel door dergelijke schilderstukken ingenomen. De twee groote naast elkaar beelden beide op eenigszins van elkaar afwijkende wijze gebeurtenissen af uit het slotgedeelte van het Ramayana, volgende op den dood van Rawana. De

weergave in het midden van god Brahma binnen een vlammenaureool zal duiden op dat deel van het verhaal, waarin Rama van zijn argwaan doet blijken, of Sita zich wel vrij heeft weten te houden van de verlokkingen van Rawana, waarop zij besluit de vuurproef te ondergaan, om dan als maagd uit het vuur te voorschijn te komen, zoodat niets meer het geluk van Rama en Sita in den weg staat. Op beide doeken ziet men rechts bovenaan Sita nog in het verblijf, waarin zij te Langkapoera afgezonderd is; godenfiguren in een stralenkrans, waarbij o. a. Wisnoe aan de tjakra te herkennen is, komen opzij links voor; op het linksche schilderstuk ziet men, links onderaan, Rama, Sita, Lakshmana en Hanoman wegtrekken, terwijl apenfiguren overal verspreid voorkomen.

Men kan zulke schilderstukken aantreffen als versiering in de „paroeman” van tempels en in de woningen van aanzienlijken en gegoeden.

Boven en onder langs beide schilderstukken zijn lange, smalle beschilderde strooken katoen gespannen, zooals die wel aangebracht worden langs den bovenrand van slaapplaatsen; niet vastgesteld is kunnen worden welke verhalen erop zijn weergegeven.

Het breedere schilderstuk, geheel onderaan in de kast, geeft een dansvertooning

te zien op een plein in een poeri, vanuit twee verhoogde paviljoens aanschouwd door den vorst en zijn vrouwen.

Op de bovenplank komen voor vier gevleugelde, daemonische leeuwen, twee ervan met een hert, één met een aap in den klauw van een der opgeheven pooten, een prachtigorsch gesneden daemonenkop en de kop van een monster met een opstaande schijf in zijn bek, voorstellende Kala Rahoe (fig. 9), een daemon, die volgens de mythe naar den hemel was opgestegen om den onsterfelijk makenden nectar der goden te drinken; verraden door de goden van zon en maan, werd hem door Wisnoe met diens tjakra het hoofd afgesneden; daar toen echter de nectar reeds tot in zijn keel was gekomen, was de kop onsterfelijk geworden en vliegt die nog steeds door het luchtruim.

Bij gelegenheid, tracht hij nu, om zich op zon en maan te wreken, deze in te slikken en men schrijft daaraan het ontstaan van eclipsen toe. Het vaste geloof hieraan openbaart zich thans nog overal door het slaan op alarmblokken en andere geraasmakende voorwerpen zoolang de eclips duurt, om daardoor den boozen geest te verjagen.

Beide laatstgenoemde stukken houtsnijwerk zijn afkomstig uit de poeri van den laatsten vorst van Lombok te Tjakra Negara.

Fig. 16. Beeldjes van man en vrouw. Zie blz. 82.

Op de tweede plank ziet men den reeds genoemden vergulden godendraagstoel (fig. 10), een prachtig staal van houtsnijkunst in zijn rijke bewerking met lotusbloem-motieven. Erin en ernaast zijn eenige fraai gevormde „rafoet sedana” geplaatst, waarvan het gelaat uit sandelhout gesneden en daarna beschilderd, of door een bewerkt gouden plaatje weergegeven is.

De rafobet sedanabeeldjes worden voor zoo heilig gehouden, dat ze alleen door een priester of door iemand, die met priesterlijk ceremonieel ritueel „gereinigd” is, vervaardigd mogen worden, hetgeen op het erf van den huistempel moet geschieden. *) Verder komen op deze plank (zie voor de rechterhelft fig. 11) eenige betrekkelijk kleine en ook grootere beelden voor, ongekleurd en gekleurd of gekleurd geweest, waarvan bij de meeste niet met zekerheid is aan te geven wie of wat ze bepaald voorstellen, sommige reeds van vrij vroege herkomst en alle getuigenis aflegend van het groote meesterschap in de kunst van hen, die ze vervaardigden.

Dit spreekt uit de zekerheid, waarmede de afzonderlijk staande pop nabij den draagstoel, links tegenover den beschouwer, in vast omlinjende vormen is gesneden

*) F. A. LIEFRINCK: „Balische godenbeelden” in Feestbundel VETH.

en waarmede aan het kleinere beeldje aan de andere zijde (fig. 12) het groteske en aan het veel grootere beeld ernaast (fig. 13) het daemonische aanzijn is verleend, alsook uit de wijze, waarop in de verderaf staande mannenfiguur in vorstenornaat het statige en in de groote figuur der gekroonde vrouw, die, staande op een gans, uit den hoogen neerdaalt en wier lichaam geel gekleurd is als dat eener bruid, het sterk zinnelijke, vooral in de uitdrukking van het gelaat, naar voren is gebracht.

De laatstgenoemde drie zoo bijzondere beeldwerken zijn weer herkomstig uit de vroegere poeri te Tjakra Negara.

Meesterlijk ontworpen en uitgevoerd is ook het beeldwerk, dat mogelijk Rama, niet Wisnoe, op Garoeda voorstelt, maar waarin Garoeda dan geheel menschelijk is weergegeven, slechts met daemonische gelaatstrekken en zonder iets, wat aan een vogelfiguur doet denken; dit beeldwerk komt voor aan een bovenaan uitgehold, afgeknot pyramidevormig houtblok, dat zoo het onderstuk van een houten stijl kan zijn.

Geheel rechts op de plank bevindt zich de goed gesneden figuur van een vorstelijk persoon te paard, herkomstig van het eiland Penida, een zeer zeldzaam stuk.

Achter het ruiterbeeld staat dan nog een aan de achterzijde plat gesneden

en ongekleurd vrouwenbeeld, in aard geheel verschillend van de andere beelden van Bali.

Onderaan in de kast komen twee beelden voor, één van een zittend manspersoon, oogenschiijnlijk bedoeld een Europeaan weer te geven, en één, weer zeer bijzonder, beeld, afkomstig van Tjakra Negara, in geknielde houding met opgeheven handen, dat Togog voorstelt, in de wajang de raadsman en nar van vorst Doerjadana, hoofd der Koerawa-partij in het Mahabharata, welke beide bepaaldelijk gekenmerkt zijn als krisdragers, n.l. beelden, die men in huis bezigt om de kris te steken in den ring, aan zulke beelden aangebracht.

Bijzonder fraai beschilderd is het scheedehuis aan de scheede der kris, die bij het Togogbeeld in den ring is gestoken. Op den voorgrond liggen een kris in scheede en nog een scheede zonder kris, welke beide scheeden met een fraai gebeeldhouwden dæmonenkop bewerkt zijn. Nog zijn op den kastbodem geplaatst het kleine, uitstekend gesneden beeld van een hellehond en een aan alle zijden met uitgestoken snijwerk, in aan den plantenwereld ontleende motieven, versierd en fraai beschilderd topstuk van den houten middenstijl van het een of ander gebouw, terwijl in het midden voorkomt een prachtig gesneden en zeer fraai gekleurd houten masker, weergevend

een dæmonenkop. Ook zijn hier opgesteld een drietal gamelan-slaginstrumenten, waarvan de houten klankbakken rijk gebeeldhouwd zijn, hoofdzakelijk in bloem-ornament, en fraai rood, groen en goud gekleurd; aan het instrument links, een *gendèr*, het eenige gamelaninstrument, dat steeds door een vrouw bespeeld wordt, ontbreken op de bamboekokers de metalen klankstaven.

Nog komt geheel vóóran een zeer eigenaardig instrument van Lombok voor in den vorm van een beschilderde, uit hout gesneden kat, die twee bekkens op haar rug draagt, welke met twee andere bekkens, elk aan een stok, geslagen worden, een instrument, dat bij optochten mede rondgedragen wordt. Als onderligger voor al die voorwerpen is de bodem der kast bedekt met een lang geïkat kleed, dat aan één zijde tot pradadoek is gemaakt.

Tegen den achterwand der kast zijn opgesteld twee rijen lederen wajangpoppen, voorstellende persoonlijkheden zoowel uit het Mahabharata als uit het Ramayana. Het treft aan deze poppen onmiddellijk, dat ze veel minder bewerkt zijn dan de dikwijls met veel zorg fijn uitgeslagen Javaansche poppen. De Baliër zoekt het geheel in de kleur en die is dan ook bij deze poppen zeer sprekend; hoofdzakelijk zijn ze geschilderd in één kleur: rood, groen, wit, bruin of blauw, bijgewerkt met veel verguldsel en

Fig. 17. Beeld van een klein meisje, dat pas leert loopen. Zie blz. 82.

hier en daar slechts met andere kleuren. Tevens missen de Balische poppen, waarvan men de vormen geheel kan terugvinden in reliefs op enkele voorname tempels in Oost-Java en die dan ook een ouder soort van wajangpop weergeven dan de huidige Javaansche, geheel het gestyleerde dezer poppen en haar meestal spichtige vormen; eer zijn ze gedrongen en geven ze de onderscheidene persoonlijkheden gewoon menschelijk weer, elk met de eigen vaste kenmerken.

Kast 18. In de Kast No. 18, aan de tegenoverliggende zijde der zaal, vallen in het bijzonder op de zeer goed gesneden, levensgrootte beelden van een Balisch schrijver en van een jonge vrouw van stand, beide in bruikleen gegeven door H. M. de Koningin.

Aan beide beelden kan men zeer duidelijk nagaan, waaruit de kleedij van aanzienlijken, meest van eigengeweven zijden stoffen, gekat of met gouddraad versierd, dan wel als plangi-doek *) bewerkt, bestaat en hoe de onderscheidene kleeding-

*) De plangi-bewerking is een uitsparingsmethode, waarbij de stof op tal van plaatsen tot noppen wordt ingeregeng met een draad langs de omtrekken van tevoren op die stof geteekende figuren, welke noppen dan met vezelmateriaal vast ombonden worden. Bij het dompelen in de verf blijven de ombonden gedeelten onaangetast; na losmaken van alles vertoonen zich gekrinkelde witte gedeelten op een gekleurden ondergrond, welke gedeelten dan met een andere kleur uit de hand kunnen worden bijgeverfd. Zie de buikband (*saboek*) aan het beeld der Balische vrouw.

stukken om het lichaam worden gedrapeerd op een geheel andere wijze, dan op Java het geval is. Wat de mannenkleeding betreft, blijkt bij vergelijking met het beeld, bij kast 16 opgesteld, dat het onderkleed dikwijls zoo wordt omgeslagen, dat een lange slip over den grond tusschen de beenen afhangt, alsook, dat de hoofddoek van eigen Balische soort op een andere wijze wordt omgeslagen, dan de van Java ingevoerde, gebatikte doek, die de schrijver draagt, en bij vergelijking ook nog met het mannenbeeldje in kast 17, dat bij het drapeeren der heupbekleeding een of beide onderbeenen veelal onbedekt blijven.

Bij vergelijking van het vrouwenbeeld in kast 18 met dat er buiten treft geen ander verschil, dan dat het laatste ook nog met een schouderdoek is weergegeven, zooals die ook dikwijls wordt gedragen.

In het gewone dagelijksche leven heeft de Balische vrouw het bovenlijf niet bedekt; de borstdoek behoort meer tot de feestkleedij en is slechts vereischt, wanneer de vrouw verschijnt voor hooggeplaatsten en zoo ook bij aanwezigheid in den tempel als bewijs van eerbied voor de goden.

Tusschen de kasten 17 en 20 in zijn nog beelden opgesteld, die een tooneelspeler en een tooneelspeelster in vollen tooi weergeven.

De schrijver in kast 18 is weergegeven hanteerende het mesje (*pangoetik*), waarmede hij de karakters grift in reepen gedroogd lontarpalmblad. De boeken der Baliërs bestaan uit eenige dier bladen op elkaar, aan weerszijden beschut door een houten dekplankje, bladen en plankjes in het midden of op drie plaatsen doorboord tot doorlating van koorden, waarmede het geheel omsnoerd wordt. Boeken van bijzondere beteekenis bewaart men wel in beschilderde, houten doozen (*kropak*), zooals er één, beschilderd met een voorstelling uit het Ramayana (zie de afbeelding op den omslag), in de vitrine in de kamer der Hindoe-Javaansche kunst voorkomt.

Tusschen beide beelden in bevindt zich eenforsch gesneden beeld van Garoeda in een prachtige kleuring: rood, zwart en goud; de menschvogel draagt in zijn rechterhand het vat met den nectar, dat volgens de mythe door hem uit den hemel werd geroofd *).

Achter dat beeld is tusschen twee wajangfiguren in, die aanvoerders van het leger der apen uit het Ramayanaverhaal weergeven, een z.g. *kajon* geplaatst, in de wajang den dienst doende van het voorhang bij ons tooneel en welk voorwerp in dezelfde opzichten afwijkt van dat voor gelijk doel op Java gebezigd, als de poppen in soort van elkaar verschillen. De vorm is die van een sterk bijgeronden rechthoek,

*) Dr H. H. JUYNBOLL: „De geschiedenis van Garuda” in Gedenkschrift Kon. Inst. T. L. en V. Juni 1925.

terwijl de kajon op Java ongeveer hartvormig is, bovenaan spits uitlopend; het voorwerp stelt vrij natuurlijk een zwaren boom in dichten bladerdos en in vollen bloei voor met groote, roode bloemen en met als vrijwel eenige symboliek in den top een vreemdsoortigen vogel (Garoeda?) met wijd uitgespreide vleugels en onder den boom twee kleine, méroe-achtige gebouwtjes, terwijl de versiering weer in hoofdzaak gezocht is in de kleur: een helder groen met rood en eenig geel, dit tegenover een veel meer uitgewerkte versiering en het voorkomen over het algemeen van veel meer symbolische figuren bij de Javaansche kajon.

Op den bodem der kast liggen drie der groote Balineesche krissen, één in een scheede met rijk bewerkt gouden overtrek en een gouden dekplaat, geornamenteerd als een monsterkop, terwijl aan den wand twee krissen van Lombok hangen, gekenmerkt door de harmonica-achtige besnijding van het gevest.

Op den achtergrond en op den bodem der kast zijn roodzijden doeken aangebracht met een eenvoudig, regelmatig versieringspatroon erin van suppletoiren gouddraadinslag.

Op de glazen plank komen voor twee goed gesneden beeldjes van een danseres en een tooneelspeler; een paar kleinere beeldjes; een roodaarden waterkruik met

Fig. 18. Beeld van Yama, den hellegod. Zie blz. 85.

houten stop; een beschilderde klapperdop met beschilderde houten stop voor drinkwater, zooals men die wel bij de slaappleats ophangt; een andere klapperdop voor drinkwater, onbeschilderd, echter met zilveren dop, tuit en beslag en een zilveren ophangketting, benevens nog een beschilderd bamboekokertje, beker voor palmwijn, met een houten stop in den vorm van een kikvorsch. Achteraan op de plank is een groote, gevlochten sirih tasch (*kampèk*) geplaatst, versierd als de sirihmanden uit kast 17.

Tegen den wand zijn dan nog opgehangen, behalve een paar tempelhangers (*salang*), twee gesneden gevleugelde monsterkoppen en een plat ornament, fraai gesneden en gekleurd, in den vorm van een kraanvogel, afkomstig uit de vroegere poeri te Tjakra Negara.

Kast 19. De kast No. 19 bevat onderscheidene zeer bijzondere stukken. Het eerst valt te wijzen op twee langs de zijanten opgehangen weefsels (zie fig. 14), afkomstig van de Bali Aga-desa Tenganan in Karang Asem, met hun uitvoerig en zeer fraai patroon in roodachtig bruin en blank op bruinachtig zwarten ondergrond. Deze doeken zijn geweven van zelfgesponnen katoenen garens op een geheel primitief getouw en merkwaardigerwijze geikat op schering en inslag beide, een

versieringswijze, die voor den geheelen Archipel slechts tot deze dèsa beperkt is.

Het patroon op den inslag is geheel gelijk aan dat op de schering en bij het weven is gezorgd moeten worden, dat beide patronen elkaar juist dekken.

Dit vereischt zooveel nauwgezette voorbereiding en zooveel moeite bij de geduldige uitvoering van alle vereischte werkzaamheden, dat, in verband ook met de gehoudenheid daarbij aan allerlei voorschriften van magischen aard, met de goede afwerking van één zoo'n doek veel meer dan een jaar tijds gemoeid is geweest*).

Deze, zeker ook daardoor wel reeds, voor bijzonder magisch gehouden weefsels dienen onder meer voor de omwikkeling van den top van den toren (*wadah*), waarin een doode van kaste naar de verbrandingsplaats wordt gevoerd**) en waar ten slotte ook die toren wordt verbrand.

De andere weefsels in de kast zijn van vroeger reeds genoemde soort.

Op de bovenplank staat een beschilderde houten schaal (*doelang*), als waarop vrouwen offers naar den tempel dragen; ook de priester bezigt wel zulke doelangs om er zijn priestergereedschap op te plaatsen.

*j) P. A. J. MOOJEN: *Catalogus Bali-Tentoonst.* Batavia 1916, blz. 36.

**) Zie „Heilige weefsels op Lombok,” *Tijdschrift Bat. Gen. K. en W.* Deel 63, 1923, Inleiding met bronnen-opgave door H. T. DAMSTÉ blz. 176 e. v., in het bijzonder blz. 180.

Fig. 19. Beeld van Doerga, godin des doods. Zie blz. 87.

Op de schaal is een aarden drinkwaterkruik neergezet, de stop versierd met een opstaande sliert van vergulde, houten trilbloemen; opzij ervan staan: een waterkruik in den vorm van een haan, afkomstig van Lombok; een klein beeldje, nabootsing van een krishouder; een beeld van een jongen man en van een jonge vrouw en dan nog twee houten krisgevesten in den vorm van een mannefiguur, omkleed met goudblad.

Tegen den achterwand in het midden is opgehangen een z.g. *nawasanga* van Lombok, (fig. 15), eenige kunstig uit hout gesneden emblemen, aangebracht op een donkergekleurde plank, weergevende, behalve die in de vier hoeken, de wapens of attributen van de z.g. „acht wereldhoeders”, beheerschers der acht hemelstreken, gegroepeerd rondom een stervormig voorwerp, dat een lotosbloem weergeeft, het embleem voor Çiwa in de acht kleuren der omgevende emblemen. Feitelijk zijn dit de wapens of attributen van natuurgoden der oude Ariërs en wel, van het Oosten over het Zuiden omgaand, die van Indra, den hemelgod; Agni, den god van het vuur; Yama, dien der onderwereld; Soerja, den zonnegod, Waroena, den god van het water, de zee en de rivieren, Wajoe, den god der winden, Koewêra, den god van den aardschen rijkdom en de vruchtbaarheid, en Tjandra, den maangod, welke goden later hebben plaats gemaakt voor de Hindoe-drieenheid: Brahma, Wisnoe en Çiwa. De namen dier

attributen en wat het zijn: badjra, d.i. donderkeil, enz. vindt men op de plank aan-gegeven, zooals men aan de voorwerpen zelf de in elkaar overgaande kleuren kan zien, die elk dier goden vast kenmerkten en waarbij die van de godheid in het Noorden zoowel zwart als donkerblauw wordt weergegeven.

Insteede der vermelde godennamen treft men nu in het Balische nawa-sangasymbool geheel andere namen aan als: Içwara, d.i. de Heer; Mahésora, d.i. Mahalçwara, de groote Heer, enz., welke alle, met uitzondering van die van Brahma en Wisnoe, die echter in het Çiwaïsme niet anders dan verschijningsvormen van Çiwa zelf zijn, slechts bijzondere namen voor Çiwa weergeven. Men ziet hieruit, hoe ook in dit symbool de oude goden verdrongen zijn door de Hindoe-drieëenheid en hoe, op Bali vooral, Çiwa de alomheerschende godheid is geworden.

Wat de omgevende voorwerpen betreft, waarvan alleen de blauwe, driezijdige pyramide, een voorwerp met een eigen mystieke beteekenis, bij de *trisoela* behoort, zoo geven die het *zenith* (de beide witte bij elkaar) en het *nadir* weer met namen, welke alweer Çiwa aanduiden, die uit het geheele symbool mede als god van de zon tevoorschijn treedt, als hoedanig hij trouwens op Bali ook vereerd wordt*).

*) Voor meer bijzonderheden, het bezigen van zoo'n symbool enz. zij verwezen naar het artikel: „Een nawasanga van Lombok" in Gedenkschrift 1920. Inst. T. L. en V. blz. 200 e.v.

Op de tweede plank ligt vóór het symbool een zitkussen,*) een kussen, als waarop veelal ook de priester bij de uitoefening zijner ceremoniën gezeten is. Daarop is, behalve vroeger reeds vermeld priestergereedschap, ook nog neergelegd een zilveren bakje met tuit en steel voor het uitschenken van wijwater, ook aan hen, die dat verlangen, en een omkleede, zilveren kelk op voet, voor eenig bijzonder doeleinde door een priester bij zijn ceremoniën gebezigd.

Ter weerszijden van het zitkussen komen op de plank nog voor twee vrouwelijke wajangpoppen, de eene, links van den beschouwer, die van Déwi Koenti, de moeder der drie voornaamste Pandawa's, rechts die van een vrouwelijke bediende, alsmede een klein beeldje van een Baliër en een gekleurd houten ornament, een monsterkop weergevend.

Links bevindt zich een beschilderd en verguld houten bakje, dat boven de slaappleaats van zuigelingen wordt opgehangen met een offer erin voor Koemara, den god der kleine kinderen; glimlacht het kind in zijn slaap, zoo acht men dit een teeken, dat de godheid het offer heeft aanvaard.

Naast dat bakje staat een ovale, gebrand zilveren schaal voor offers, b.v. van

*) Zie voor de samenstelling van een nawasanga ook wel uit miniatuur-zitkussentjes in het bijzonder nog het artikel van H. T. DAMSTÉ: „Balische kleedjes en doeken enz." Gedénkschrift, blz. 254 e.v.

Fig. 20. Beeld van Rama op Garoeda. Zie blz. 87.

bloemen en vruchten, op een fraai gebeeldhouwden, beschilderden en vergulden voet; hierop zijn uitgespreid trilbloemen van goudblad, zooals danseressen die wel in den hoofdtooi bezigen, en een paar bloemenhouderjes van goudblad, zooals die gebezigd zijn bij een bijzondere lijfkechtheid.

Vooran liggen dan nog een prachtig gesmede ijzeren pinangschaar, voor het doorsnijden der harde pinangnoten, in den vorm van een mythisch, gevengeld paard, de stelen met goudblad overtrokken en met robijnjes ingezet; twee ijzeren beerringen, met goudblad overtrokken, en een met goudblad overtrokken houten kam als haarsieraad.

Rechts op de plank komen dan nog voor een roodgelakte, houten bak met zilveren beslag en met een zilveren vaasje voor de sirihbladen en zilveren poijes voor de andere sirih-ingrediënten: schelpkalk, pinangnoten, gambir en tabak; een paar van lontarreepen gevlochten, ronde mandjes uit een sirihmand, als in kast No. 17 staat; een kleine rijstschep, rood en goud gekleurd; een vuurwaier van leder met versierd besneden houten steel, rood en goud gekleurd; nog een pinangschaar en een paar sierkammen om in het haar te steken, terwijl vooran nog liggen een doos met ijzeren hanesporen en een beschilderd bamboekokerje om er een krekkel in te bewaren,

tevens om dezen hierin met een anderen krekel te laten vechten en daarbij te wedden. De ingesneden gleuven dienen om daardoorheen het gevecht te kunnen gadeslaan en om de krekels te kunnen aanhitsen met een sprietje, zooals bij het kokertje ligt.

Op den bodem der kast komen voor de goed gesneden en gekleurde beelden van een tooneelspeler en van een persoon in vorstenornaat, alsmede de zeer bijzondere beelden vóóran van een man en een vrouw (fig. 16), beide in denzelfden stijl, vol uitdrukking, gesneden. Het bijzondere naaktbeeld in het midden (fig. 17) is het uitvloeisel van de zeker niet gemakkelijke opdracht aan een houtsnijder, om het beeld te vervaardigen van een kind, dat pas leert loopen, en, zooals men kan zien, is het hem werkelijk gelukt den onbeholpen gang van zoo'n kind geheel natuurlijk weer te geven; het gouden versiersel om de haarlok vóóran op het hoofd duidt het meisje aan als een van voorname kaste.

Rondom dit beeld liggen een fraaie Lombokkris en twee Balikrissen in scheede, bij de eene scheede en gevest van het kostbare, gevlamde *pèlèthout*, bij de andere het houten gevest *omvlochten* met reepjes goudblad, benevens nog twee lange kwasten van wit paardenhaar, zooals die aan het hoofdstel van een paard van een hoofd hebben gehangen bij een hertenjacht van Baliërs op Lombok.

Fig. 21. Beeld van Batara Kala. Zie blz. 87.

Achteraan komen dan nog voor twee platte, houten ornamenten, weergevende een stier en een tijger, en drie wajangpoppen, de middelste voorstellende Çiwa met vier *niet* beweegbare armen, de eenige pop uit de Balische wajang, welke volmaakt gelijk is aan die van de Javaansche en in uiterlijk nog teruggaat op dat van klassieke steenen Çiwabeelden, en aan weerskanten een groengekleurde mannenpop, waarvan de rechtsche Krisna weergeeft, die door den gedrongen vorm sterk afwijkt van de zoo slanke Javaansche Krisnapop.

**Vitrine
Balische
godenwereld.**

De beelden in de groote, glazen stolpvitrine hebben voor het meerendeel behoord tot een inzending op de Parijsche wereldtentoonstelling van 1900. Het blijkt nu uit de wijze, waarop de Hindoe-godheden, zoowel de vrouwelijke als de mannelijke, zijn weergegeven, dat de vervaardigers dezer beelden, die de klassieke voorbeelden in steen niet gekend hebben, zich in hoofdzaak hebben laten leiden door de voorstelling, die zij zich zelf van hun goden gevormd hebben. Met uitzondering van de verdervende goden en geesten, die als zoodanig, en dan veelal nog op zeer fantastische en overdreven wijze, in schrikwekkende gedaante zijn voorgesteld, zijn zoo dan ook de godinnen en goden in

beeld voor het meerendeel slechts als rijk gekleede Balische vrouwen en mannen weergegeven.

Wendt men zich na de aanschouwing van kast No. 19 tot de beeldengroep in de vitrine, zoo ziet men, in een volgorde van links naar rechts genomen, bovenaan de beelden staan der godinnen Oema, Rati en Saraswati,*) welke evenals het beeld van Déwi Sri, links onderaan, vrijwel geheel aan elkaar gelijk zijn, alle weergegeven in dansende houding, waaruit blijkt, dat de maker danseressen erbij voor oogen heeft gehad. Op de eerste rij staan: eerst een groot beeld met een slurfvormig aanhangsel aan de bovenlip, wat zodoende Ganéça zal verbeelden, maar die dan, mogelijk als zoon van Çiwa, is weergegeven met dæmonische gelaatstrekken; verder een beeld van Kama, zonder eenige bijzonderheid eraan om hem als god der liefde te kenmerken, gevolgd door een van Wisnoe met donkerblauwe huidskleur, wellicht omdat hij ook met de zee en met het bevoeiingswater op de rijstvelden in verband wordt gebracht, en van Baroena, die zonder verklaarbare reden donkerbruin is gekleurd.

Op de tweede rij komen dan voor de beelden van Yama (fig. 18), die uiteraard angst-

*) Zie voor de beteekenis der hier en ook verder genoemde godheden blz. 33 e. v. tevoren.

Fig. 22. Beeld van Krisna in de gedaante van verdelger van zijn eigen zoon Bama. Zie blz. 88.

wekkende wezenstrekken vertoont, van Bregoe en van den Garoeda, op zichzelf als godheid gedacht en hier weergegeven met een vogelborst, doch menschenbeenen en handen, terwijl geheel onderaan nog zijn opgesteld het beeld van een raksasa, geheel herinnerend aan dat van een der apen uit het Ramayana; van Doerga (fig. 19), een prachtig beeld door de wijze, waarop de woestheid der godin erin uitgedrukt is, en door de schitterende polychrome kleuring, en van een boeta, die een dier vertrappt, de handen klauwvormig weergegeven en een zeer lange tong uit den mond afhangend. Aan de korte zijde der vitrine komen dan voor twee beelden van Rama (fig. 20), kenbaar aan pijl en boog, gezeten op Garoeda; het beeld van een gekroonde slang, god Basoekei voorstellende, en van Nandi, den stier, Çiwa's rijdier, ook zelfstandig als goddelijk gedacht.

Aan de andere lange zijde der vitrine zijn dan op de eerste rij weergegeven: een vierarmige Batara Goeroe, d.i. Çiwa, maar geheel afwijkend van de voorstelling als zoodanig in steenen beelden van het oude Java, waar Batara (god) Goeroe, de groote leeraar, als een kluizenaar is voorgesteld, terwijl men dit Balische beeld veeleer voor Çiwa als Maha Dēwa zou houden; verder Batara Kala (fig. 21), wiens beeld in de weergave der verdervende macht dezer godheid op één lijn staat met het

Doergabeeld en eveneens een zeer bijzonder kunstwerk is; Indra, den hemelgod, door den kunstenaar, die het beeld vervaardigde, getooid met den mijter van een Çiwapriester, en Kalika, wat een andere naam is voor Doerga, hier afgebeeld als een wanstaltige vrouw, die in haar rechterhand een menschenhoofd houdt.

Op de tweede rij komen voor de beelden van: Krisna (fig. 22), weergegeven als een afschrikwekkend monster met drie groote hoofden boven elkaar en nog vier kleinere opzij, aangegeven als hier te zijn afgebeeld in de gedaante, waarin hij zijn eigen zoon, Boma, de verpersoonlijking van den onheilbrengenden aardgeest, terneer wierp; Hanoman, hier met zekerheid als zoodanig gekenmerkt (zie blz. 50 tevoren) door zijn witte huidskleur en door den langen (afgebroken) duimnagel, door hem geërfd van Bajoe, den windgod, wiens zoon hij heet te zijn, en Brahma Moerti, d.i. Brahma als godheid uit de drieenheid, merkwaardigerwijze afgebeeld in angstwekkende gedaante, zooals trouwens alle drie goden uit de trimoerti, op Bali meest tripoeroesa geheeten, als wajangpop ook in dæmonische gestalte worden uitgebeeld.

Op de onderste rij treft men dan nog aan een beeld van Çiwa, aangegeven als dat van Maha Déwa, met vier armen in een vrij zonderlinge houding; van een Widadara, hemeling; van Brahma, weergegeven met een zelfde soort van mijter op

als bij het beeld van den Çiwapriester in kast 16, en van een Widadari, hemelnimf, geheel soortgelijk met de beelden der godinnen in deze vitrine*).

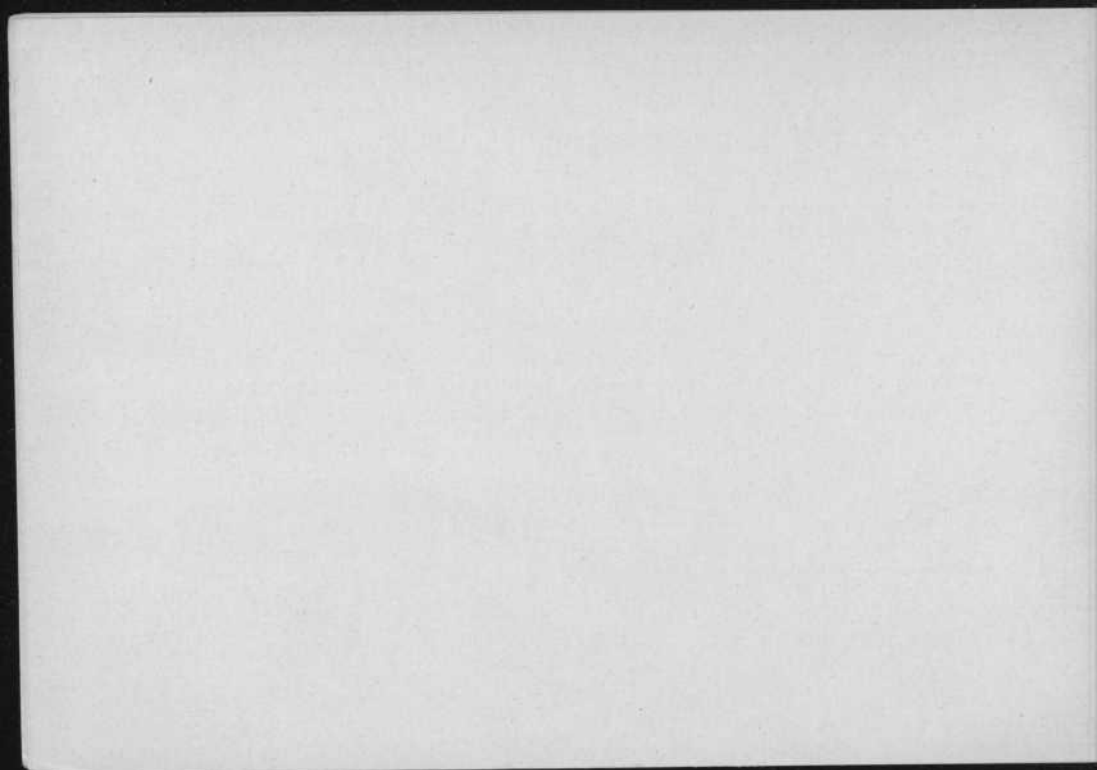
Tusschen kast 19 en de vitrine in hangt hoog tegen den muur een Balisch schilderstuk, opgenomen in een vergulde, breede lijst, welke prachtig opengewerkt besneden is in blad- en rankenornament.

Naast kast 18 zijn tegen het raam fraaie transparant-foto's aangebracht, die een goed inzicht geven in de wijze van leven van het Balische volk.

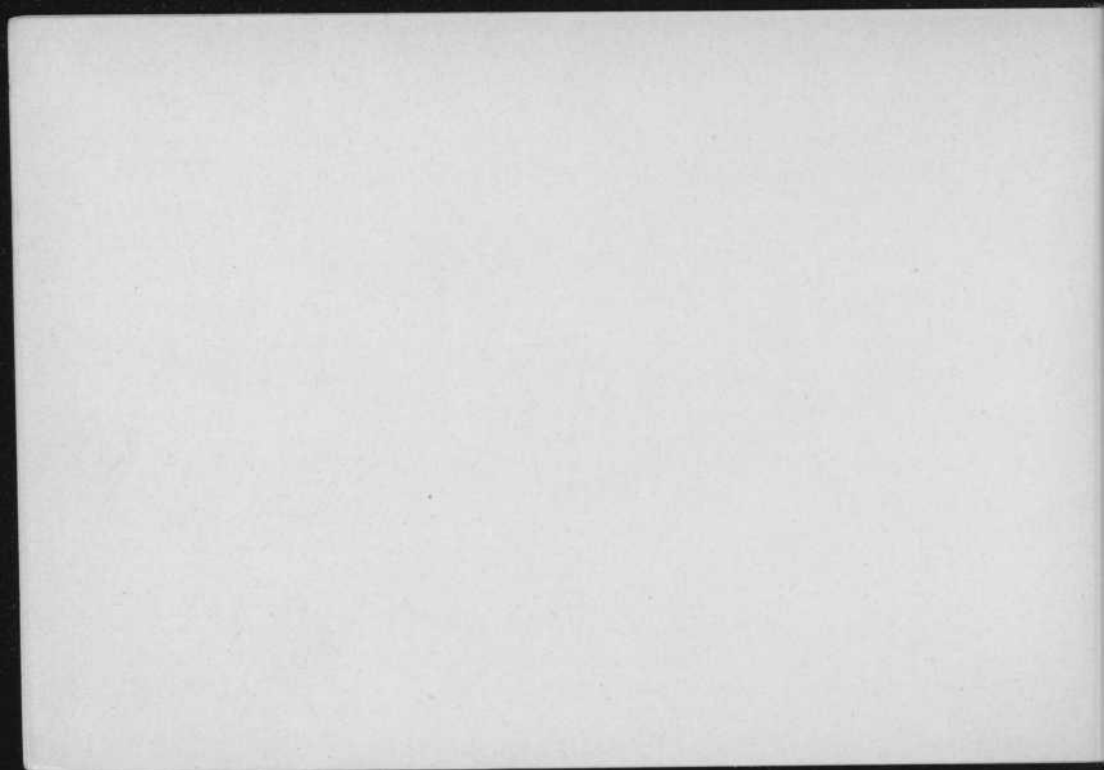
Als middenstuk is in de afdeeling dan nog opgesteld de fraaie gipsgroep (zie fig. 2) van een Balisch meisje, dat haar jonge broertje, gezeten op de steenen trap eener woning, rijst te eten geeft, de groep door den Amsterdamschen beeldhouwer C. SMOUT naar een foto vervaardigd.

*) Voor tal van bijzonderheden meer aan de beschreven beelden en de vergelijking met die aan de klassieke steenen beelden zie het hoofdstuk: „Balisch pantheon“, blz. 69 e. v., uit vorengenoemden gids „Tentoonst. Oud-Jav. en hedendaagsch Balisch Hindoeïsme“ van de hand van Prof. J. C. VAN EERDE.

AMSTERDAM, 1 Juli 1927.

DRUK DE BUSSY-AMSTERDAM

